

Poznámky.

1) Srovnej: Allgemeine Ethnographie von Friedrich Müller. Ve Vídni, 1879. Str. 65, 207 a 209.

2) Kolik tisíciletí utonulo asi v nedozírné hlubině minulosti od pravěku daleko za dobou ledovečů ležícího, když člověk, jak dalece souditi lze dle tehdejšího tvaru lebky jeho, jakožto tvor rozumný spolu s mamutem v zemích Podunajských, Porýnských a Poronských se potuluje a vedle medvěda jeskynního, jeskyně střední Evropy obývá, na shora popsaném stupni vývoje australského zemka stál, až k době, z níž pocházejí četné z kamene a kosti vypracované a v diluviu spolu s kostmi sobími nalezené výrobky umělecké, jimiž ozbrojen odrážel útoky hyen! Kolik tisíciletí asi zapadlo v temné lůno minulosti, nežli se podařilo člověku prvotním tímto majetkem první stupeň vzdělanosti nastoupivšího, nedokonalými nástroji kamennými a kostěnými první člum vytesati! A opět kolik tisíciletí bylo mu po zemi putovati, než na stupeň vzdělanosti nynějšího Papuana se vyšinul!

3) Viz Müller str. 133, 137, 207, 220 na místě uvedeném.

4) Po náhledu Ricardově jal se člověk vzdělávati dříve zemi nejúrodnější, a obracel se teprvé pozvolnu k méně úrodné; — na náhledu tomto spočívá nauka jeho o pozemném, jejíž lichost Carey dokázal.

5) Dokud Arabové nepřekročili hranic rodného svého poloostrova, ostali tím, čím posud v Arabii jsou, národem nevzdělaným, poněvadž z jedné strany od června až do září od samuma šlehaná a horkem 45° C. vypráhlá střední vysočina jenom živobytí z ruky do úst možným činí, z druhé strany jihozápadní roh poloostrova „blessed“ Arabie úrodou slyne a obyvatele své drahocným kadidlem a balzámem Mekky a rozkošnými plody Mokky obsypává. Když ale Persie, Španělska a Pendžabu dobyvše tam se usadili, začali majetku na-

bývati; což bylo brzy provázeno takým pokrokem vzdělanosti, že národ doma surový, bohaté a mocné státy vzdělané založiv, v některých odvětvích vědy a umění, jako v mathematice a stavitelství vyniknul, ano hvězdářství na stupeň vědy a jazyk svůj k důstojnosti řeči světové povznesl. (Srovnej: *History of civilisation in England* by Henry Thomas Buckle. Leipzig, 1865. I. str. 43.)

Národové plemene mongolského jsou všude tam, kde v chladném a horkém pásmu žijí, národy nevzdělanými; kde v pásmu středním bydlí, národy vzdělanými. Tak jsou finské čeledi náležející Lapenci a do samojedské čeledi počítaní Juraci a Tawgy kočovníci chovem soba se živící; Samojeďi Jenisejští z části lovcí, z části rybáci; Ostjáci zvěro- i rybolovci. Zbraně národů těchto jsou luk a šíp, hospodářské náčiní jejich jest ze dřeva, příbytkem jim jest stan neb chýže (jurta), bohoslužbou modlářství, nejvyšším plodem duševním píseň. Tak jsou též na Bramaputře usazení národové pouhými dětmi přírody, a západní stranu indočínského poloostrova obývající Birmani, Mon, Khamen, Khassia, Thiampa a ostatní zemkové Zadní Indie, ačkoliv žijí se rolnictvím, přece (pokud souditi lze z okolností, že tam od jinocha ukořistěná hlava nepřítelova opravňuje vítěze, aby si kůži těla svého barvami nalíčil) jsou na prázdném stupni vzdělanosti. (Srovnej: Müller str. 405—408 n. m. u.)

Naproti tomu dosáhli v zemích mírného pásma usedlí národové téhož plemene, a sice jak kruhu čínské vzdělanosti náležející Číňané, Japonci, Koreané a Annamité, tak i kruhu evropské vzdělanosti pří- náležející Maďari a Turci, jak známo, daleko vyššího vzdělání nežli jejich v arktickém a tropickém pásmu žijící soukmenovci. Příčinou vyšší této vzdělanosti jest v mírném pásmu nastřádaný od nich majetek, jenž u Maďarů a národů, do kruhu vzdělanosti čínské počítaných ponejvíce ovocem jest boje o majetek s přírodou vedeného, u Osmanů pak ponejvíce kořistí v tisíciletém boji s národy středozevního a mubského plemene nahromaděnou.

⁶⁾ Proto ale nesmí býti přehlednuty účinky ostatních podmínek vzdělanosti, jako dobroty plemene, plodnosti půdy, vhodné podoby a zdravého podnebí státního území, jakož i rozpoutanými živly a vzbuzenými od nich úkazy přírodními vznikajícími a na lidskou mysl příznivě působícími dojmy psychických.

Tak třeba jenom rozdílu plemennému přičísti, když mongolští národové čínské vzdělanosti, t. j. Číňané, Japonci, Koreané a Anna-

mité, vynálezy svými v šedé dávnověkosti v oboru průmyslu, hedvábnictví, ve výrobě porcelánu, papíru, střelného prachu a tuší, jakož i v přírodních vědách a v četných odvětvích umění záhy k vysokému stupni samostatné vzdělanosti dospějí, nad tento stupeň již tisíce let vyniknouti nemohou a jakkoliv obrovskými kroky je předhonivší Indogermané velice na ně účinkují, tak pozvolnu dále se vyvíjejí, že mnozí spisovatelé neostýchají se, jim spůsobitost k dalšímu pokroku na prsto upírati. Neb jisto jest, že myslící mohutnost kadeřavého plemene středozevního, která již nad um obou bratrských plemen „Davida“ a „Nuba“ vyniká, vysoko předčí nad duševní schopnosti Mongolů a ostatních plemen tuhovlasých. Tak zrychluje v druhém ohledu plodnost půdy přibývání lidnatosti. S rostoucí lidnatostí stoupá všude tam, kde jako v Irsku a Indii centralisace majetková národohospodářskému pokroku překáží, nabídka práce, s nabídkou práce klesá mzda, ubývá obyvatelstva středního stavu a zaniká vzdělanost, jak viděti jest na surovosti irského lidu a na indickém kastovníctví, jež celé třídy obyvatelstva z účastenství v prvopočátečném školním vzdělání vylučuje. V ohledu třetím národové, obývající ostrovy a pobřeží mořská, jakož i poříčí pro obchod světový důležitých vodních cest, od jakživa zakládali nejsvobodnější státy kulturní, čehož dokladem jsou podnies Anglie, Francie a Porýnsko v přítomnosti; Fénicie, Řecko a Karthago v starobylosti. V ohledu čtvrtém přerušuje zima a tma studeného pásma právě tak jako horko a vlhkost tropických zemí po celé měsíce všelikou práci kulturní, což má za účinek nestálost a vrtkavost povahy a nedostatek důkladnosti duševních plodů u národů obývajících horké pásmo; jak pozorujeme na národech severního prvotního plemene oceanského, totiž na obyvatelích arktického pásma Evropy, Asie a Ameriky a na Berberech severoafriických, španělských a portugalských. V ohledu posledním konečně jsou neobsáhlými silami přírodními spůsobené duševní dojmy — dle toho, zda-li mysl lidskou bázni před přírodou aneb zálibou v přírodě naplňují — prameny pověry neb filosofického badání, pohnutky k vyobrazení oblud neb ideálů, nejhrubších model neb nejuslechtilějších výtvarů uměleckých. Porovnání vzdělanosti inlické s řeckou poskytuje k tomu výtečných dokladů. Avšak jakkoliv to v plné míře uznávám, nejsem přece méně přesvědčen o tom, že veskery tyto účinky vzdělanosti teprve tehdy dostaviti se mohou, když člověk dosáhna k ukojení prvotních potřeb nutného majetku, na první stupeň nepřehledné stupnice vzdělanosti vystoupil.

Výsledky přemýšlení mého shodují se s induktivním badáním Bucklea, jenž (v epochálním díle svém „History of civilisation in England,“ v Lipsku, 1861, str. 38) praví: „Ačkoliv rozkvětem vzdělanosti na konec též podporován jest vzrůst bohatství, jest přece jisto, že v počátcích pospolitosti dříve býti musí bohatství, nežli počítí může vzdělanost.“ Proto jest úsudek můj, že „bez majetku není vzdělanosti“ též auktoritou důmyslného tohoto Brita potvrzen.

Teprve když lidé pomocí majetku první stupeň vzdělanosti již překročili, počínají účinkovati na ně též ostatní podmínky osvěty, a sice přímo na tělesný ráz a psychologickou povahu celého národa příznivě působíce, a též nepřímo, nabývání jmění a tím i rozkvět svobody, jakož i duševního a mravního pokroku nemajetných podporující. Schopnost vzdělání si osvojovati a spůsoblost jmění nabývati, osvědčují se pak jakožto dvě u věcném kruhu pohybující a účinky svými na vzájem množící se síly, které lidstvo vedou k ideálu nejrozšířenějšího blahobytu. Z toho sleduje:

1. že všude tam, kde kromě majetku jsou přirozené podmínky, šíření vzdělanosti příznivé, a kde vzdor tomu nastává stagnace aneb docela i úpadek vzdělanosti, nemůže to býti účinkem oněch podmínek, nýbrž že to nastrojeno jest od některé třídy společenské, která v tom prospěch svůj vyhledávajíc, přirozené ony účinky obmezuje aneb ruší, a

2. že jest to mylný náhled, že by tvoření majetku tam, kde první stupeň vzdělanosti již byl dosažen, jediné a vylučně na přírodě a jejích zákonech záviselo, a že zákony tyto většinu obyvatelstva nejkrásnějších krajin zemských k věčné nevykořenitelné chudobě bez odporu odsuzují („I think, be proved that the distribution of wealth is, like its creation, governed entirely by physical laws, and that laws are moreover so active as to have invariably kept a vast majority of the inhabitants of the fairest portion of the globe in a condition of constant and inextricable poverty.“ Buckle n. m. u. str. 48) a že zvláště Irčané a Indové osudu tomuto propadli, poněvadž hojná úroda Irská (která prý tam od zavedení zemětat pochází!) nadbytek potravin a tím obrovský vzrůst lidnatosti, velikou soutěž práci nabízejících, klesání mzdy a chudobu lidu za následek má (str. 60, 67. n. m. u.). Kdyby tento náhled Buckleův byl správný, pak by ovšem budoucnost člověčenstva byla neutěšena! Avšak věc má se ve skutečnosti jinak. Chudoba obou zemí, dary přírodnimi bohatě nadaných, jest, jak doleji dokážu, ovocem centralisace majetkové od anglické pluto-

kracie nastrojené, což vysvítá již z okolnosti od Bucklea samého připuštěné, že v obou zemích mezi obyvatelstvem jsou největší rozdílové v majetku a v moci společenské i politické. Vzdor neobyčejnému nadání Buckleovu, zjevy přírodní a poměry společenské pozorovati, a vzdor podivuhodným vlohám jeho, z daných okolností zákony společenské odvozovati, nepodařilo se mu, taktiku boje o majetek dokonale pochopiti. Kdyby ale býval tak vynikajícím ekonomistou, jako byl znamenitým statistikem a filosofem, byl by úspěchy badání svého zajisté vědu ještě více obohatil, nežli proslulým dílem svým.

7) Srovnej: „Müller“ n. m. u. str. 335, 351 a 361.

8) Tak praví Perty: „Národové lovečtí zabíjejí zajaté proto, že jsou jim za obtíž; národové živící se chovem dobytka a rolnictvím přidružují je ku práci, z pravidla nejtěžší břemena jim nakládajíce.“ (Srovnej: Grundzüge der Ethnographie von Dr. Maximilian Perty, Leipzig und Heidelberg, 1859, str. 368.)

9) Srovnej: E. Wreden, jenž, vznik nucených společenstev vykládá, ke stejnému úsudku dospěl. Zasloužilý spisovatel tento praví (ve své knize Начальный учебник политической Экономии, С. Петербургъ, 1876, str. 58): „Divoši dychtí nabývati cizího majetku, podnikají loupeže a válku, oddávají se z počátku lidojedství, až je zamění za otroctví.“

Po náhledu Roeslerové jest pojídání zajatců proto častějším zjevem u divochů, poněvadž živění otroků již větší zámožnost předpokládá, a bylo by proto potlačení lidojedství nikoliv, jak já tvrdím, příčinou, nýbrž účinkem majetku. (Srovnej: Vorlesungen über die Volkswirtschaft von Dr. Hermann Roesler, Erlangen, 1878, str. 24.)

10) Čerpáme z dějin pravdu, že stavba společenské stupnice spočívá na ledabyle položených vrstvách vyšší a nižší platnosti společenské, nýbrž že jest účinkem historického vývoje, vedle něhož vyšší stupeň výroby spočívá na nižším. (Srovnej: „Cursus der National- und Socialökonomie“ von E. Dühring, Berlin, 1878, str. 232.)

11) Srovnej: „Roesler“ n. m. u. str. 38.

12) Národ již vzdělaný má však lepší prostředky k šíření osvěty mezi národy nevzdělanými, nežli jest nemravné vnucování jim vzdělanosti za cenu jejich svobody.

13) Srovnej: „Müller“ n. m. u. str. 62.

14) Náhled můj jest též podporován statistikou, neb

a) dle výsledků badání Casperova v Berlíně, s nimiž shodují se úspěchy pozorování Villerme'a v Paříži, Körösi'ho v Pešti a G. F. Knapp'a v Lipsku trvá průměrné žití bohatých 50, chudých 32 let (viz „Handbuch der vergleichenden Statistik von G. Fr. Kolb, Leipzig, 1879, str. 490—494).

Dle toho dává náhoda pod zlatotkanými nebesy bohaté matky zrozenému na pouť života poukázku na letitost o 18 let větší, nežli tomu, jenž pod doškovou střechou žebračky světlo světa spatřil. Z toho jde, že čím větší jest blahobyť jednotlivcův, tím větší jest průměrná jeho letitost, a že, poněvadž míra blahobytu na míře majetku závisí, průměrné letitosti určitému národu přináležejícím jedincům tou měrou musí ubývat, kterou případů, že z majetku svého vytlačeni bývají, přibývá. To má právě místo u plemen temně barevných, stýkajících se s plemeny bílým a žlutým.

b) Osud udělil andělu smrti větší moc nad dětmi nemanželskými, nežli nad manželskými, tak že jest hned v den narození úmrtnost oněch k těmto v poměru 100:161, a od prvního dne života neustále stoupajíc, koncem třetího měsíce až k nesrovnalému poměru 100:262 dochází. (Viz „Kolb“ str. 489 a 490 n. m. u.) Jelikož počet nemanželských dětí s obtížemi naskytujícími se při uzavírání sňatků a obtíže tyto s nedostatkem podmínek k založení vlastního hospodářství rostou, následuje z toho, že úmrtnost dítek v národu tím hůře řádití musí, čím více překážek nachází občanstvo k výdělku, udržení vlastní domácnosti podmínějícímu, jakých v skutku nacházejí plemena temnobarevná ze strany Evropanů a Čínanů, mezi ně se přistěhovavších a působlostí k výdělku nad ně vynikajících.

c) Čím výše stoupají ceny obilí, tím více roste počet

α) mrtvorozených,

β) těch, kdož v roce drahoty narození, aneb aspoň počati byvše, po letech při odvodu k vojsku za neschopny uznáni bývají, a tím větší jest

γ) úmrtnost (viz „Kolb“ 490 a 491 n. m. u.).

Když tedy již větší obtíž, obilím se zaopatřiti, na pohybování se lidnatosti tak zhoubně působí: jak zákázonosna jest jí asi nemožnost jím se zásobiti! Nemožnost tato nastává přistěhováním se

plemene bílého a žlutého mezi temnobarevné, jelikož ona plemena uchvátivše země těchto je možnosti zbavují, zemi vzdělávají a panství majetku svého ke skracování mzdy jejich vykořisťující jim i možnost odnímají, obilí zakupovati.

d) Náhled můj podporují též analogické úkazy v pohybování se lidnatosti pokolení židovského, jež mezi národy Středozevního plemene se vstěhovalo. Nepopíratelnou skutečnost, že u porovnání s těmito židé silněji se rozmnožují, připisují statistikové zvláštní životní síle plemene semitského; avšak trvám, že jsou na omylu. Na základě vlastního pozorování života, snah a skutků židovského kmene v Rakousku, Německu, Rusku, ve Francii a Anglii nabyt jsem přesvědčení, že jest to jenom v rukou židů nahromaděný majetek, jež, porovná-li poměr rostoucí jejich lidnatosti se vzrůstem lidnatosti Středozevnímu plemeni příbuznějších národů, ve prospěch židů rozhoduje, jako převaha majetku v rukou národů, plemeni Středozevnímu náležejících, poměr vzrůstu lidnatosti jejich ke vzrůstu lidnatosti plemen temnobarevných, mezi něž se přistěhovali, ve prospěch plemene Středozevního stanoví. Tato převaha majetku poskytuje židům možnost, záhy vlastní domácnost si zařídit, hojněji v manželství vcházeti, ženu svou vůbec a najímáním křesťanských kojných zvláště (což ve vlasti mé u židů pravidlem jest) šetřiti, nejpohodlnější byty v nejzdravějších částech města obývati, často koupeli a lázni užívati, a což jest nejdůležitější, dětem výborné vychování dávat: majetek jest zdroj strážlivosti, pilnosti a spornosti židů. To jest tajemství neodolatelnosti a životní síly židovského kmene; hledati je dlužno v taktice jejich boje o majetek a nikoliv ve zvláštní životní síle plemene semitského.

e) Konečně nachází náhled můj podpory ve větě, kterou starší mistrův politické ekonomie, Adam Smith (v díle svém „An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations,“ Basil, 1801, vol. I, chap. VIII. str. 121.) vyslovil, a sice, že množí se způsobem přirozeným všeliký druh tvorstva v poměru, jak rostou prostředky k jeho výživě (Every species of animals naturally multiplies in proportion to the means of their subsistence), a že neslýcháno, aby se který druh rychleji býval kdy množil, nežli jeho výživa (and no species can ever multiply beyond it). Naopak musí tedy všelikého druhu stencováním výživy ubývati a druh ten docela vyhytnouti, jakmile veškerého majetku jest zbaven. Proto jest pochopitelno, že když vedle zákona

domovského ze dne 20. května 1862 každý domorodec a každý přistěhovalec ve Spojených státech severoamerických proti slibu, že býti chce občanem unie, kdekoliv 160 akrů státního území za zápisné 10 dolarů v majetek svůj obdržeti může, chudobní zemkové ale v nedostatku k setbě nevyhnutelného obilí volnosti této použití nemohou, že pohnáhlou poslední díl ohromného tohoto území v majetek bílého plemene přejde a poslední zbytek po dnes tam zachovalých kmenů plemene amerického vymře. Tak velikého významu jest majetek pro člověčenstvo! Z jedné strany nevyhnutelný prostředek ke vzdělání a ke svobodě; z druhé strany hrozný vyhlazovatel osvěty a davitel lidstva, nemilosrdnější nežli Attila a Tamerlan. Zajisté dosti příčin k pátrání po příčinách dvojaké jeho přirozenosti.

¹⁵⁾ Tak již u Řeků a Římanů, u nichž oddělený tento majetek ovšem byl velmi záhadný, an mohl od oněch otrokům vždy býti odňat, od těchto pro dluhy pánovy býti zabaven. (Srovnej: „Büchseuschütz,“ 163, Puchtovy inst. III, 56, 145. Adolfa Wagnera „Lehrbuch der politischen Oekonomie,“ 1879, I. str. 402, poznámku 28.)

¹⁶⁾ Za odvádění určitého poplatku dovozovali páni nevolníkům s majetkem od těchto nabytým volně nakládati. Sem patří *zvařopřá* v starořeckém otroctví a „obrok“ v nevolnictví ruském, osvobození od robot u Litů. (Srovnej: „Adolf Wagner,“ str. 404 a 405 n. m. u.)

¹⁷⁾ Poněvadž nabývání majetku práci nemajetnou nutným jest účinkem společenských zákonů z účelu a podstaty majetku ode mne odvozených, musila i nemajetná práce otrocká časem i otroku k majetku dopomoci. Proto nemůže, kdož jenom poněkud v dějiny taktiky boje o majetek jest zsvěcen, nijak pochybovati, že jak Rodbertus dokazuje, vyvinul se kolonát z otroctví jej předcházejícího buď rozkouskovaním latifundií a přenecháním jich otrokům v pacht naturální, aby (jak Puchta se domnívá) podněcováním a povzbuzováním otroků statky pánům větší důchod nesly, buď i z jiných důvodů. (Srovnej náhled Adolfa Wagnera str. 395, pozn. 12 n. m. u., s nímž z uvedených příčin souhlasím.)

¹⁸⁾ Dědičný pacht vyvinul se taktéž po zákonu, vedle něhož majetek jest otcem svobody, znenáhly osvobozováním majetku kolonům náležejícího od závad na něm váznuvších. Především určena míra naturálních dávek, k nimž byl zavázán, připadlé kolonům statky movité z dávek těch vyloučeny, libovolnému vyklízení kolonů ze

statku konec učiněn, právo odúmrtí k majetku jejich zrušeno a dědické právo jim propůjčeno a zákonem upraveno.

¹⁹⁾ Srovnej: výborné pojednání „Zur Entstehung des deutschen Zunftwesens“ od prof. Viléma Stidy v „Jahrbüchern für Nationalökonomie und Statistik, herausgegeben von Bruno Hildebrand und Johannes Conrad.“ Jena, 1876. II. svazek, str. 59. a n.

²⁰⁾ Srovnej: „Vorlesungen über die Volkswirtschaft von Dr. Hermann Roesler,“ Erlangen, 1873, str. 114, pak „Die Wirthschaft des Menschengeschlechtes von Julius Fröbel,“ Leipzig, 1870, I. str. 22.

Tento práví trefně: „Reální aneb praktické svobody lze toliko dosíci oklikou hospodářství, které ve jmění, jakožto úhrnu lidských prostředků, zakládá moc, bez níž jest svoboda toliko v říši myšlenek.“

²¹⁾ Srovnej: „Finanzwissenschaft von Adolf Wagner,“ v Lipsku a Heidelbergu, 1880, II. svazek, str. 213.

²²⁾ Dobře dí Jhering: „Mír bez boje a požitek bez práce náleží do ráje; dějiny znají oboje jenom jakožto výsledek neustálé namáhavé práce“ (viz „Kampf um's Recht,“ Wien, 1877, str. 3.). Mýlil by se ale, kdož by při tom myslel, na vlastní práci. Neb požitek bez práce jest bolužel dnes pravidlem v našem plačtivém údolí; a velice by se klamal, kdo by opaku věřil.

²³⁾ Jsem o přirozené centralisaci majetku přesvědčen vzdor náhledu od výtečného učitele finanční vědy (viz „Lehrbuch der Finanzwissenschaft von Dr. L. v. Stein,“ Leipzig, 1878, I. str. 450) vyslovenému, „že jest nemožno, aby milionář kdy tolik každým stem vydělal, jako n. př. malý živnostník, a že rozdíl v tom spočívá, že úhrn přebytku, povstalý častým opétováním malého výtěžku, na konec větší jest, nežli přebytek kapitálu malého vzdor větším přebytkům jednotlivých jedniček.“ Kterak L. ze Steinů k náhledu tomuto přišel, poznati možno z vlastních jeho slov, „že dle příležitosti velmi bohatí lidé jenom malé příjmy a docela nemajetní lidé velmi veliké, ba často zcela pravidelné příjmy mívají.“ (Str. 451 n. m. u.) Ovšem dle příležitosti! Z pravidla však prvních sto tisíc stokrátě dříve na milion vzroste, nežli se podaří jedné ze sta tisícovek v rozličných rukou se nacházejících vzrůstí na sto tisíc. Příčinou jest právě centralisace majetku přirozená, která s velikostí majetku progressivně se zmáhá.

²⁴⁾ Manu capiunt a rozdělují veškery statky v res mancipi a nec mancipi dle toho, zda-li, nábhý loupežné činíce, jich mohli odvléci čili nic. (Puchta „Cursus der Institutionen“ sv. 2. str. 238.)

25) Srovnej „Geist des römischen Rechtes“ Jhering'a 1852 sv. I. str. 92.

26) Srovnej: „Vorlesungen über Volkswirtschaft von Hermann Roesler,“ Erlangen, 1873, str. 95 a 97; pak: „Die Aufstände der unfreien Arbeiter 129—143 v. Chr. von Karl Bücher“ Frankfurt a. M. 1874, a sice první tři oddělení. Opíraje se o skutečné události oné starobylé doby hospodářské, nakreslil zasloužilý tento spisovatel několika vhodnými a na svědomitém badání historických pramenů spočívajícími črtami hospodářskou a mravní příbuznost tehdejšího kolosálního hromadění majetku se vzrůstem novodobé peněžné oligarchie.

27) Srovnej: „Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft, von Dr. Lorenz von Stein,“ Stuttgart, 1881, str. 135.

28) Slovem „nepřímou daní“ vyrozumívám od vědy názvem potravní, potřební neb konsumní neb nákladní poznačenou daň, jejímž předmětem jest výnosná aneb za výnosnou považovaná práce, a jejímž pramenem jsou prostředky výživy této práce. Nepřímou jest, poněvadž nevkládá se přímo na předmět, nýbrž na pramen daně ho zastupující. Rozpadá se v daň potravní v užším smyslu a v daň z přepychu neboli nádhery. Naproti tomu nazývám daní přímou neboli poplatkem daň, jejímž předmětem jest výnosný neb za výnosný považovaný kapitál, a jejímž pramenem jest buď domnělý, buď skutečný příjem z kapitálu tohoto. Nazývá se přímou, poněvadž přímo na předmět se nakládá. Daně přímé jsou daň z kapitálů (z pozemků, z domův a důchodů z kapitálů), z práce (ze mzdy a služného) a ze zisku podnikatelského (živnostenská a obchodní). Nepřímá daň ukládá se osobám nepředvídaným a tedy případně všem občanům státním; daň přímá vzkládá se osobám určitým aneb právním jejich nástupcům dle způsobnosti jejich ku placení daní na základě určitých okolností zjištěné.

29) Pádny důkaz poskytuje Anglicko, rodiště líčené ústavnosti, — jež nemajíc stavu rolnického, za nějž Rakousko moudré péči panovníků svých děkuje —, postrádá tím základu stavu středního.

30) V dějepisné právním smyslu naproti pojmu jeho, jakožto kategorii čistě hospodářské. V prvním smyslu jest kapitál k poskytování příjmu sloužící díl majetku, ve smyslu tomto též majetek kapitálový nazvaný; v druhém smyslu, bez ohledu tedy na právní poměry v dané

době platné, jest kapitál zásobou prostředků výrobních, a tvoří pak jak známo s „přírodou“ a „prací“ známé tři činitele výrobní. (Viz „Lehrbuch der politischen Oekonomie von Adolf Wagner,“ v Lipsku a Heidelbergu, 1879, I. str. 39 a 40.)

V prvním smyslu pojal, jak se zdá, též E. Dühring kapitál, an mluví o zisku z kapitálu, ačkoliv nazývá krokem osvobuzujícím, že Carey hned z předu kapitál jakožto nástroj výroby určil, a výrobu nástroje toho za základ položil, z něhož veskeren hospodářský vývoj odvozuje; výroba jest tedy zdrojem kapitálů, a poněvadž náklad na kapitály obnovené (reprodukované) činěný, pokrokem umění a obchodu klesá, musí čím dále tím více klesati i cena kapitálů, čímž spořivosti, která od Adama Smitha až na naše dni za hlavní příčinu tvoření kapitálu považována bývá, zasloužený přirozený úkol bohudík konečně jest vykázán. (Srovnej: „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus von Dr. E. Dühring,“ v Lipsku, 1879, str. 400.) V tomto díle pojem kapitálu od Careya určený kriticky rozbíraje, podal Dühring pouze důsledky badání vlastní soustavy, an již ve svém díle „Kritische Grundlegung der Volkswirtschaftslehre (v Berlíně, 1866, str. 367) určil kapitál jakožto pojem předmětu určité osobnosti za nástroj k výrobě sloužící. Poněvadž však vytčenému určení věren neostal, mylně vzal zisk podnikatelský za zisk z kapitálu, což jest u zasloužilého spisovatele „přirozené dialektiky,“ věrného tlumočníka Careyova a ostrovtipného kritika na poli národního hospodářství dvojnásob nápadno. Jenom důsledkem této záměny jest věta jeho, „že od zisku z kapitálů v podobě dividend vypláceného mzda podnikateli náležející již pryj jest odpočtena“ (Cursus der National- und Socialökonomie von Dr. Dühring,“ v Berlíně, 1873, str. 183), kdežto dividendy není leč podíl zisku, přináležejícího akcionářům, jakožto podílníkům určitého podniku. Důsledkem této záměny jest dále věta, že „čím více v určité výrobě věcné prostředky místo práce zaujímají, a ji příslušenstvím výrobního ústroje činí, tím snáze jest výživu dělníků obmeziti a kapitálu větší zisk pojistiti (str. 187 n. m. u.); kdežto podnikateli v tomto případě stejně na tom záleží i tento zisk ztenčiti. Konečně jest důsledkem záměny oné věty, že zisk z kapitálu tím výše poroste, čím více šetří se při nákladu jeho obnovy (reprodukce), str. 188 n. m. u.; kdežto přece kapitál v případě tomto ceny, a proto i spůsoblosti k výnosu pozbývá. Patrně má v obou posledních případech státi „zisk podnikatelský“ na místo

„zisk z kapitálů.“ Tato záměna, o jejíž povaze vřči náhledům Dühringovým, že „kapitál jest čistý příjem z podniku, určitě množství prostředků výrobních zaměstnávajícího, a není tedy leč úhrn zisku podnikatelského srovnaný s úhrnem hodnot v podniku zaměstnaných“ (str. 181 n. m. u.), pochybovati nelze, neujde pilnému pozorovateli taktiky v boji o majetek jak od majetných, tak i od nemajetných zachovávané, jenž dovede nejenom pozorovati, nýbrž i rozeznávati, a jenž především rozezná aliance obou zápolících stran.

³¹⁾ Tímto obrazem nevyrozumívám ani čistý výnos, ani celý hrubý příjem, jež určitý podnik dává, nýbrž příjem, jenž zbyvá po odečtení všech nákladů výrobních, vyjma ty, které připadají jednotlivým spolubojovníkům, t. j. spoluvyřábitelům za jejich v tom spolučinkování; jest to tedy podíl hrubého příjmu, zbyvající po zaplacení pojistného a poplatků, státu a samosprávným sborům z veřejného právního důvodu přínaležejících. Neb každý hospodářský podnik musí mimo úroky, mzdu a zisk vydělati též na daň a přirážky a súčtovati tyto jakožto náklady výrobní.

³²⁾ Považuji hospodářskou spravedlivost za požadavek absolutní a nikoliv za něco, dle času a místa relativního a osvětou národa podmíněného. Rovnoměrnost vzájemných služeb jest mně všeobecně platným měřítkem pro ethiku hospodářských poměrů všech národů a všech věků. Někdejší stavovské privileje, ač s tehdejším právem se srovnávaly, mám přece za „nespravedlivy“ rovněž tak jako berně v podobě daně spotřební od majetných na nemajetné svalované. Ostatně odporuje si Wagner touto větou proto, že jinak správně posuzuje dosavadní rozdělení příjmů a jmění, kteréžto rozdělení vzdor platnosti své jakožto historické „právo nabyté“ se stanoviska pospolitosti opravy prostředkem daně progressivní potřebuje. (Srovnej v poznámce 21. citovanou již jeho finanční vědu 2, §. 396 a 938.)

³³⁾ Poněvadž síla a hmota absolutně jedno jest, jinými slovy, poněvadž není síly bez hmoty, aniž hmoty bez síly, lze myšlenku tuto vysloviti též tak, že jest úrok z kapitálů odměnou kapitalisty za to, že část osazené (okkupované) hmoty zemské podnikateli k upotřebení propůjčil.

³⁴⁾ Srovnej: „Licht und Leben“ od prof. Dr. Ludvíka Büchnera, v Lipsku 1882, str. 94—96.

³⁵⁾ Poněvadž jest to opět síla přírodní, a sice paprskem slunečním probuzené teplo, které tekoucí neb padající vodu z hlubin mořských

do vzdušných výšin parokruhu povzneslo, můžeme právem tvrditi, že kapitalista nemajetnému pracovníctvu přenechává s pozemkem díl v stavu pohybu neb napjetí nacházející se v něm prvotní síly přírodní, a sice tepla, a že si pozemným (t. j. úrokem z pozeniku) za přenechání okkupovaného paprsku slunečního platiti dává.

Proto jest náhled Bastiatův, „že jsou síly přírodní zadarmo“ (Plus souvent l'effort s'exerce sur les matériaux, par l'intermédiaire des forces que la nature a mises gratuitement á la disposition des hommes. Oeuvres complètes de Frédéric Bastiat VI. Harmonies économiques. Paris 1864 p. 53) v povšechném tomto znění naprosto pochybný; náhled ten patrně vzniknul z přílišné horlivosti, s nímž vyvrátiti hleděl náuku Ricardovu o důchodech a tímž i vlastnictví nemovitému nejnebezpečnější náuku, že pozemné hlavně bez přičinění lidského roste. (Srovnej část: propriété foncière str. 297 a následující n. m. u.) Neb sil přírodních nelze bez hmoty je podmínující vůbec dostati; a hmota jest v nejdřívších případech bez ceny, poněvadž z pravidla jenom hospodářským nákladem získati jí lze. Následkem mylného onoho náhledu jest též náuka jeho o hodnotách, vedle níž hodnota není veličinou (?), nýbrž pouhým poměrem, a sice poměrem mezi dvěma vyměněnými službami. (La valeur c'est le rapport de deux services échangés. Srovnej str. 145. n. m. u.) Naproti tomu vyměřil jsem hodnotu jakožto odhádanou veličinu odporu, který nacházíme o majetek bojující, buď ze strany přírody, buď ze strany lidí, buď ze strany obou. (Srovnej Carey, principles of social science, Philadelphia, 1858, chap. 6), výbornou kritiku díla tohoto, od E. Dühringa v „Kritische Grundlegung der Volkswirtschaftslehre,“ Berlin, 1866, hlava II. str. 102 a n. a jeho „Cursus der National- und Social-Oekonomie,“ Berlin, 1873, str. 26, pak důkladné sestavení v knize „Lehrbuch der politischen Oekonomie von Adolf Wagner,“ Leipzig und Heidelberg 1879, str. 45, a konečně náuku o hodnotách v soustavě mé (1869 str. 191 a 212).

³⁶⁾ Calorie neboli jednička teploty, t. j. množství tepla potřebného k oteplení 1 kilogramu neboli 1 litru vody o 1 stupeň C. může, použita-li jest jakožto síla pracovní, zdvihnouti předmět, jeden kilogram vážící, 424 metrů výšky nebo břímě, 424 kilogramů vážící, 1 metr výšky, a rovná se 424 jedničkám práce; a jelikož lze librou beze ztráty spáleného uhlí osm tisíc liber vody o 1 stupeň C. otepliti, a tak 8000 jedniček tepla získati, chová v sobě každý kilo-

gram uhlí pracovní sílu větší tří miliónů metrických kilogramů, kteráž se rovná asi 45.000 koňským silám za vterinu. (Srovnej „Licht und Leben, prof. Dr. Ludvíka Büchnera“ v Lipsku, 1882, str. 158 a 159.)

³⁷⁾ Viz „die drei Fragen des Grundbesitzes von Dr. Lorenz v. Stein,“ Stuttgart, 1881, str. 118 a 119.

³⁸⁾ Středním stavem nazývám třídy lidu účastné blahobytu, t. j. ty, které přirozeně vyvinuté potřeby své práci bez přemáhání mohou ukájeti. Že počet osob, které do tohoto zlatého středu počítati lze, denně klesá, učí zkušenost. Společenské protivy, z hromadění bohatství v rukou několika a z přibývání dluhů a chudoby mezi lidem pocházející, stávají se denně přikřejšími a vzbuzují obavy stran budoucnosti, které pospolitost vstříc kráčí.

³⁹⁾ Pojednává též o dělbě majetku, avšak jen ve smyslu výměny statků.

⁴⁰⁾ Již Aristoteles poznal, jak důležitý jest zámožný stav selský a vynasnažoval se, přesvědčiti o tom Řeky, u nichž byly převraty na denním pořádku, poněvadž se nikdy na pořádný stav selský nezmožili. Dle něho jest μέση κτήσις ή βελτίστη (střední stav nejlepším) a jenom rolník ἀσταβιάστος (pokoje milovný). Viz „Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft von Dr. Lorenz v. Stein.“ Stuttgart 1881, str. 48 a 49.

⁴¹⁾ Chudé zvu třídy lidu, které blahobytu postrádají.

⁴²⁾ Bohatstvím nazývám takové množství statků hospodářských, které majiteli možnost poskytuje, aby potřeby přirozeně vyvinuté bez práce ukájel. S touto definicí shoduje se ta, kterou Roesler podal: „Bohatým možno tedy nazývati vůbec toho, kdož má tolik vlastního jmění, že dle názoru doby a místa, v nichž žije, nemusí žádné nouze trpěti. (Grundsätze der Volkswirthschaftslehre, Rostock 1864, str. 17.)

⁴³⁾ To jest výrobní třída v pravém slova smyslu v protivě k nevýrobní, t. j. ke třídě nedělných majitelů, kdežto názvu tohoto jak od fysiokratů tak od Smithovců nesprávně bylo užíváno. Oni nazývali za příkladem Quesnayovým jenom rolníky výrobními, poněvadž prý více vyrábějí nežli spotřebují, a zastávali paradoxon, že prý průmysl jest neplodným, poněvadž průmyslníci suroviny v tovary zpracovávající cenu jejich jenom o tolik zvyšují, kolik z rolnického čistého výtěžku (produit net) při své práci průmyslné stráví. Proti tomuto

náhledu, jehož vyvrácení nenáleží do rámce spisu tohoto, postavili Smithovei rovněž nesprávnou myšlenku, že výrobními (produktivními) třídami jsou ty, jejichž povolání záleží hlavně ve výrobě statků hmotných, a nevýrobními (neproduktivními) třídami ty, které život svůj hlavně výrobě duševní, t. j. rozšiřování a zachování věd a umění zasvětili.

⁴⁴⁾ Ačkoliv statistika manželství konvenčních, jak rozumí se samo sebou, velmi jest obtížnou úlohou (dle Schwabe jsou to všechna manželství, v nichž žena jest o 5 let starší, nežli manžel, pak manželství tovaryšů se vdovami po mistrech) má se přece za věc dokázanou, že jest v Anglii 15.4, v Berlíně 13.7 všech manželství uzavřeno ze špekulace. (Viz „Kapitalismus und Socialismus von Dr. Albert Schäffle,“ Tübingen 1878, str. 6.)

⁴⁵⁾ Rozdíl v individuálních příjmech jest z ohledu na obecné dobro žádoucí; avšak jest velmi nebezpečno, rozpadá-li se pospolitost v několik málo boháčů a v hromadu naprostých chudáků. („Grundriss für Vorlesungen über Nationalökonomie“ von Dr. Adolf Held, Bonn, str. 89.)

⁴⁶⁾ „Cursus der National- und Socialökonomie“ von Dr. E. Dühring, Berlin, 1873, str. 23.

⁴⁷⁾ Národní zastupitelstva západní Evropy spočívají více méně na majetku nemovitém aneb movitém prostředkem censu, jakož i na privilejiích stavův urozených. („Encyclopaedie der Staatslehre von Dr. Adalbert Schäffle,“ Tübingen, 1878, str. 264.)

⁴⁸⁾ Srovnej: Dr. E. Dühringa str. 3 n. m. u.

⁴⁹⁾ Viz „den Kampf ums Recht“ von Jhering, Wien, 1877, str. 64.

⁵⁰⁾ Zoufalá byla by budoucnost národu anglického, kdyby nebylo lze doufatí v konečnou změnu řádů jeho hospodářských v tom smyslu, aby od anglického velkostatkářstva vyhověno bylo spravedlivým požadavkům národu irského, přidělení nevyhnutelného majetku se domáhajícího.

⁵¹⁾ Když postupování na stupně větších příjmů snadno jest, má i Held za zdravý poměr. („Grundriss für Vorlesungen über Nationalökonomie“ von Dr. Adolf Held, Bonn, 1878, str. 90.)

⁵²⁾ Srovnej: „Geschichte der socialen Frage“ von Dr. Heinrich Contzen, Berlin, 1879, str. 81 a „Lehrlingsfrage und gewerbliche

Bildung in Frankreich“ von Dr. Karl Bücher, Eisenbach, 1878. Zvláště druhé pojednání ukazující, kterak vyvíjela se otázka uěňovská ve vlasti ruchu sociálního a poskytující jak činitelům zákonodárným tak kruhům průmyslovým rukověť ke správnému posouzení otázky této, nejenom čtenáře zajímá, nýbrž ho i poučuje.

³³⁾ Srovnej soustavu mou (v Praze, 1869, sv. I., str. 437 a n.) pak „Die Wirthschaft des Menschengeschlechtes von Fröbel,“ Leipzig, 1874, II. str. 145. Dle něho mělo Německo 3200 společenstev s 1,200.000 členů, kteří s kapitálem závodním 27.000.000 tolarů vlastních a 65.000.000 tolarů cizích peněz za 150,000.000 tolarů obchodů docílili. Právem nazývá Fröbel poměr tento docela slušným poměrem úvěrním; bezprávně nazývá úspěch tento obchodem málo uspokojujícím, an přehlednul, že u spolků těchto „obchody na výdělek“ jsou věci vedlejší, avšak zaopatření členů solidním zbožím a lacinými penězi věci hlavní. Vedle Kolba bylo ve všeobecném svazku na zásadě svépomoci spočívajících společenstev živnostenských a hospodářských, v něž též počítána jsou společenstva zemí, někdejšímu spolku německému přínaleževších, roku 1876 48.000 společenstev se členstvem, skorem 1,400.000 hlav čítajícím, a 170 až 180 miliony mark vlastního jmění vládnoucím, jehož jednorocní obrat 2650 milionů mark převyšoval. Mimo to měla 360 až 370 milionů mark deposit, o 100 milionů více nežli všechny německé banky notové dohromady. („Handbuch der vergleichenden Statistik“ von G. Fr. Kolb, Leipzig, 1879, str. 38 a 39.) Četné, ode mne v letech 1868 a 1869 v Čechách založené spolky potravní, záloženské a výrobní, podaly důkaz, že Slovan, pokud týče se spolčování, za podnikavým svým sousedem Němcem pozadu zůstávati nemusí. Pražský „Oul,“ co do důležitosti sociální druhý v řadě podniků, ode mne založený, měl v době, když jsem se úřadu starosty jeho vzdal, přes 100.000 zl. jmění a největší dílo mé, banka „Slavia“ v Praze, stojí podnes jako velikán mezi ostatními společenstvy vlasti mé, hlásajíc slávu slovan-ského ducha spolčovacího.

³⁴⁾ Census majetkový postrádá vůči nemajetným tím více slušnosti a spravedlivosti, čím nesnesitelnějším břemenem jest jim podíl, kterým jeden každý z nich přispívá k sumě národu uložených daní spotřebních, a čím menší jest sčítanec, ježž po odtazení onoho podílu dopláceti jest k sumě daní spotřebních poplatníkům majetným, ku placení přímých daní povoláným, a politickým právem volebním vyznamenaným.

55) Sřeknutí se stavovských privilejí, které se za památného nočního sezení národního sněmu francouzského (assemblée nationale) dne 4. srpna 1789 událo, stalo se jenom na oko dobrovolně; v pravdě bylo skutkem vynuceným, velikou nouzí veškerému ústrojí státnímu záhubou hrozíci.

56) Ze slov L. ze Steinů (viz jeho „Finanzwissenschaft,“ Leipzig, 1878, I. str. 470), „že oprávněnost ke vkládání daně spotřební jest a býti musí v rovném poměru ke snahám veřejné správy o společenský vývoj pouhé síly pracovní, má-li stát býti trvale působitým, právě tento společenský úkol splniti, a že tomu tak vskutku jest, a že vlastně nebylo státu, jenž by kdy býval na to pomýšlel daň spotřební zcela zrušiti a toliko daň z nádhery ponechati a tím sílu pracovní stálovu almužnáčkou kapitálu učiniti,“ dalo by se souditi, že výtečný tento odborník prohlásil se tím pro daň spotřební, které já s takým důrazem se opírám. Avšak v tom bychom se mylili, L. ze Steinů používá názvu daně spotřební („Verzehrungssteuer“) ve smyslu daně nepřímé, o níž byla řeč shora v poznámce 28. a sice ve smyslu daně, která vložena jest na práci, jakožto vedle kapitálu a podnikatelstva („hospodářské individuality“ viz Steina I., str. 457 n. m. u.) nejbohatší zdroj příjmů, t. j. berně, kterou stanoví a vyměřují dle existenčních podmínek práce neb dle statků, kterých pracovní síla k své výživě potřebí má, tedy dle spotřeby. (I, 465 n. m. u.) Vady daně této připouštěje, prohlásil se L. ze Steinů sám pro odstranění nepřímé daně spotřební a pro vložení daně na příjem z práce dle tříd hospodářských, slovem pro spotřební daň třídní. Tato od něho zastávaná daň není tedy leč zvláštním tvarem přímé daně z příjmů ode mne hájené. Jelikož L. ze Steinů (n. m. u.) daň tuto jedinou racionální způsobou daně spotřební vůbec nazývá, a já navrženou ode mne daní z příjmů též se jí rozhodně zastávám: shodují se s velikým tímto učencem co do podstaty daně této, a odporuji mu toliko v otázce progresse.

57) Náhled svůj o pojmu daně přímé podal jsem již v poznámce 28. Z toho jde, že daní z příjmu nevyrozumívám daň z příjmů v užším slova smyslu, totiž daň, která ukládá se k vyrovnání rozdílu mezi příjmy od veřejné správy finanční u občanů státních předpokládanými a ze tří velikých kategorií výrobních (z kapitálu, práce a hospodářského podnikatelstva) vskutku

plynoucimi, tedy daň, která ve finanční vědě vedle přímé a nepřímé daně uvádí se jakožto třetí oběma řečeným souřadná způsobu daně. Vskutku zde míním daň z příjmů v širším slova smyslu, t. j. daň, která má jednu z uvedených tří kategorií výrobních za předmět, a čistý její příjem za pramen daně, při čemž nechávám nezodpovídánu otázku, „kterak lze čistý tento příjem nejracionelněji vypočítati, čili rozdíl mezi čistým příjmem od financí předpokládaným a příjmem vskutku se dostavujícím, co nejvíce možno omeziti,“ poukazuje k nejlepší práci, kterou se finanční věda v ohledu tomto honosí k dílu Steinovu („Handbuch der Finanzwissenschaft,“ Leipzig, 1878). Název „přímý“ (direkt) nemá tu význam stejný přímětku (epitheta) v označení „přímé daně,“ nýbrž toliko význam „bezprostřední“ a jest vkládání přímé daně protivou „nepřímého,“ záležejícího v tom, že na místo pevné daně ukládá se jiná dílem vinou převrácené správy berní, dílem v očekávání, že daň bude svalena s poplatníka na osobu, která daň tu po právu platiti má, když na př. společností akciovým na místě daně z výdělků uložena bývá daň z kuponů, když tedy na místo bezprostřední daně z příjmů dle pojmu našeho v podobě daně, na zisk podnikatelský uložené, ukládá se prostřední daň z příjmů v podobě daně na důchod z kapitálu vložené, aneb, když jako ve Francii příjem nájemcův dle nájmu od něho placeného daní obtížiti zamýšlejíce za placení k tomu cíli vypsané daně nájemní vlastníka domu byt pronajímajícího, převráceně zodpovědná činí; aneb kdyby kde na příjem výnosu domu jeho daň uvaliti chtějíce, k tomu cíli daň nájemní zavedli v té naději, že si daň tu nájemníci, nájem domácímu pánu platíce, odpočtou. Jelikož se ve všech těchto případech jedná o daně docela rozdílné, v prvním případě o daň uloženou na zisk podnikatelský, v druhém případě o daň z příjmů nájemníka a v třetím případě o daň z příjmu vlastníka domu, která se zde objevuje ve způsobě daně z výnosu, a jelikož v posledním případě nájemník, jakožto z pravidla slabší strana uloženou sobě daň proti vůli zákona berního na pronajímajícího vlastníka domu svaliti moci nebude, protiví se taková s účelem svým minoucí se daň (neracionální), tím že majetku na útraty práce a velikému majetku na útraty malého nadržuje, zásadě hospodářské spravedlnosti a jest odůvodněno přání, aby na místo takové nerozumné a nespravedlivé daně zavedena byla přímá daň z příjmů. Lépe by bylo dvojsmyslný název „přímá“ vyloučiti. Avšak musíme, poněvadž jedenkráte již jest zaveden, abychom se vyhnuli nedorozumnění, dále ho používat,

odstranění jeho auktoritám vědy ponechávající. Proto vyrozumívám přímo daní z příjmů tu daň, kterou přímo nakládají na čistý příjem ze tří kategorií výroby, a sice z kapitálu, práce a hospodářského podnikatelstva, nutíce vlastníky jejich, aby z příjmu tohoto na státní výdeje bezprostředně přispívali. Jmenuju ji zvláštní daň z příjmů, uložena-li jest na čistý výnos jedné z uvedených kategorií, jako z pozemku, domu, důchodu, mzdy a služného, povolání, živnosti a jednotlivého obchodu; nazývám ji všeobecnou daň z příjmu, vyměřena-li jest z čistého příjmu občanů státních úhrnem vzatého. Jest proporcionalní, rozvrhuje-li se, jakožto alikvotní díl příjmu aneb jakožto určité jeho procento; jest progressivní, roste-li spolu s příjmem, postupuje-li však míra její rychleji, nežli příjem. Tato se jmenuje též proto, že k rozvrhu jejímu zákon rozličné třídy majetných rozeznává a státní občany dle rozličných příjmů k vyměření daně do nich vřaduje, daní třídní. Vším právem má Th. Mithoff (v pojednání „Die russische Classensteuer nach dem Gesetzentwurfe der Steuerreform-Commission,“ Dorpat, 1878, str. 23) tento název za nesprávný a pojmenování „roztřídně daně z příjmu“ (classifizierte Einkommensteuer) za správnější. Vůbec vyznačuje se právě uvedené pojednání řízností, logikou a jasností, že lze z jeho 6 tiskových archů o nejdůležitějších otázkách berních více se přiučiti nežli z obsáhlých kompendií. Tak pojednává o principu berním podává v těžké této části finanční vědy na dvou stránkách (50. a 51.) nejjasnější světlo. O sporné otázce osvobození od daně existenčního minima, o přednosti daně z příjmu proporcionalní před progressivní, pojednáno jest mistrovskou zřetelností a stručností bez újmy vědecké důkladnosti. Avšak největší předností spisu tohoto jest okolnost, že náhledy znamenitého odborníka tohoto souhlasí s požadavky společenské spravedlnosti, tak že mi nelze leč přidati se k nim, pokud týče se zodpovídání otázky, které z obou způsob ukládání daní z příjmů přednost přísluší: zda proporcionalní čili progressivní.

Prve nežli k odůvodnění toho přikročíme, dlužno k vůli zřetelnosti zodpověděti si otázku předběžnou: zdali daň z příjmů vůbec přednost zaslouhuje před daní z výnosu? A abych předešel nedorozumnění, které by za příčinou ve vědě finanční ještě neustáleného jmenosloví mezi mnou a laskavým čtenářem vzejítí mohlo, musím dříve zjistiti pojem daně z výnosu.

Daní z výnosu vyrozumívám druh v poznámce 28. defino-

vané daně přímé. Vedle Mithoffa jest daní, u nž jest pramen výdělků předmětem (?) daně bez ohledu na passiva, která na něm váznou (a jest dle povahy tohoto daní pozemkovou, domovní, živnostní, činžovní nebo námezdní). Dle Steina („Lehrbuch der Finanzwissenschaft und Selbstverwaltung,“ Leipzig, 1878, II. str. 14) jest daní, jejímž předmětem jest vyměřitelný pevný lmotný kapitál, jejíž jedničkou jest přede vším určitá jednička kapitálu, jakožto jednička statku, pak v užším smyslu výnos této jedničky na jedničku desetinnou v peněžích uvedený, jejíž měrou jest procento této jedničky výnosu, a jejímž obnosem jest spočítaný úhrn těchto měr berních každého předmětu berního. Dle toho zahrnuje v sobě daň z výnosu dle Mithoffa všechny od L. ze Steinů a ode mne jmenované spůsoby daně přímé, vyjmuoce toliko daň obchodní. Porovnáme-li s touto daní z výnosu shora určenou daň z příjmů, má tato pro sebe následující důvody:

a) Jest spravedlivější, nežli daň z výnosu, poněvadž ohled bře na všechny závazky majitele příjmů.

b) Pramen její pryšší stále, poněvadž jenom na příjem ukládána jsouc od národu více nepožaduje, nežli se spůsobilostí jeho se srovnává.

c) Hodí se výborně k provedení zásad všeobecnosti a souměrnosti v ukládání daní, poněvadž obmyšlí stejně majetné i nemajetné, a mezi oběma každého dle jeho spůsobilosti.

d) Vyniká snadným vyměřením pomocí příhlášek aneb odbádání, kdežto vypočítávání výnosu u rozličných daní z výnosu (jako katastr o daní pozemkové v Rakousku) jest namáhavé a drahé.

e) Jest proti daní z výnosu mnohem pohyblivější, jelikož pouhým zvýšením míry úrokové snadno odpomoci lze mimořádné potřebě finanční.

f) Probouzí cit povinnosti ke státu a společnosti a touhu po náhradě, záležející v přiměřené míře politických práv.

Proti daní z příjmů uvádí se následující důvody:

a) Ukládá se občanům státním proto, že mají nějaký příjem, a vyměřuje se jim tím výše, čím více mají příjmu: tresce proto pilnost, podnikavost a může jí býti snadno zneužíváno jakožto vhodného prostředku k vyrovnání nerovnosti majetkové, přirozenou a umělou centralisací majetkovou zaviněné, i jest proto komunistická. Avšak nelze upříti, že důvody tyto spočívají na negaci principu státních

výdejů, dle něhož stát se svým vydáním jenom důležitostí všech **občanů** státních slouží, kteří by vlastní silou prostředků k tomu **nejčastěji** vůbec opatřiti si nedovedli, vždy ale by draze k tomu přišli nežli **pomocí státu**; takže jeden každý možnost „nabývatí a spořítí“ sobě **tím více** pojišťuje, čím více na výdeje státní plněním povinnosti **berní** přispívá.

b) Úhrnečný příjem lze těžko vypočítati; a proto nebude lze **vyhnouti** se obcházení závazků berních právě v těch případech, kde jako u majitelů cenných papírů podrobení závazku k placení daně **jest si nejvíce** přáti. Avšak to platí o vypočítání výnosu všech **spůsobů** daní z výnosu; nedokazuje tedy ničehož. Tím nemá však býti **popřena** obtíž vyměřování daní z příjmů; ač ani ta není nepřemožitelná. Rozvedněž příjem v jeho živly, a sice ve výnos kapitálu, práce a podnikatelstva a vypočtemež je, jak dalece to možno, dle **cifry** a jak dalece to nelze, odhadněmež ho dle zevnějších znaků, z **něchž** na cifru jeho souditi lze, rozdělme ho dle tříd, vložme naň míru **berní** s postupem tříd **progressivně** rostoucí, a uložme nejvyšší **progressi** na třídu nejbohatších! Tím bude obtíž ta z největšího dílu **překonána**; tím bude ale spolu žádost učiněno požadavkům **hospodářské** spravedlnosti, žádající zavedení daně z přepychu a z nádhery.

c) Práví, že jest nenáviděna za příčinou inkvisiční povahy své. Dejme tomu; avšak zjištění výrobnosti jednotlivých předmětů daně z **výnosu**, jako n. př. zakládání katastru daně pozemkové a **živnostenské** není méně nenáviděno.

d) Tvrdí se, že jest nebezpečna úveru poplatníků, poněvadž **třeba** vtírati se do tajemství poměrů výdělkových a do úkrytu **jmění** jejich. Avšak jest tomu naopak, poněvadž ten, kdo úveru **zsluhuje**, báti se nemusí, a prozrazení ku placení nespůsobilého jest pro **veškeren** úvér užitečnější, čím dříve se zdáti.

e) Vytýká se jí, že vlastními přiznáním ku placení daní **odchovává** se lid ke lži i podvodu, poněvadž jednotlivce do nuceného **položení** uvádí, buď daně podlužovati aneb osobní svůj prospěch **ohledům** státním podříditi. Avšak stejným právem možno tvrditi, že **odchovává** státní občany ke ctnosti občanské, učíc je osobní prospěch **obecnímu** dobru obětovati.

Proporcionalní daní z příjmu dávají přednost **před** **progressivní** následující důvody:

Chleborad. Boj o majetek.

a) Po zásadě rovnoměrnosti vzájemných služeb musí daň v tomtéž poměru stoupati, jako prospěchy, které stát dle účelu svého, k ochraně a blahobytu směřujícího, poplatníkům poskytuje. Prospěchů těchto s příjmy přibývá, pročež jest daň proporcionalní ospravedlněna.

b) Kdežto daň progressivní v nedostatku pevného měřítka pro postup progresse naprosto jest libovolna má proporcionalní ukládání daně pevný základ v sazbě percent; avšak dlužno zase připustiti, že libovůli lze obmeziti ústavními zárukami.

c) Princip progressivní daně z příjmů protiví se zásadě spravedlivého ukládání daně, ba jest trestem za pilnost, podnikavost a spořivost; avšak jest zaslouženou odplatou státu za ochranu, kterou centralisaci majetkové propůjčuje.

d) S daní z příjmů vůbec spojené nebezpečí obcházení roste s progressí její; avšak tomuto nebezpečí lze z větší části předejiti zosvětlením práva trestního, zvláště soustavou progressivně postupujících trestů.

Pro progressivní daň z příjmů lze uvesti následující důvody:

a) Mravní nutnost státu ukládá všem občanům státním, aby bez rozdílu na vzájemné služby své toliko ke své způsobilosti k placení daně hledíce, přispívali k prostředkům hmotným, trvání státu zabezpečujícím. Proto musí ukládání daní dít se dle příjmů a progressivně.

b) Způsobilosti k placení daní neubývá proporcionalně se jméním, neb když se sestoupí až k existenčnímu minimu, naprosto přestává; a naopak čím větší jest příjem, tím více zbývá po ukojení potřeb první nutnosti pro výdeje na přepych a nádhery.

c) Progressivní daň jest v rukou moudré správy výborným prostředkem ke zmírnění křivd nerovného rozdělení jmění.

²⁸⁾ Tak pocházelo dle rakouského rozpočtu státního království a zemí, v říšské radě zastoupených, z veškerých příjmů za rok 1878

per	399,795.163
plných	231,632.300
z daní nepřímých. Uváží-li se, že ve zbytku	168,162.863

jsou druhy, na něž jako na přímé daně 90,000.000 a na různé příjmy ministerstva per 27,133.669 nemajetní též valně přispívají, a uváží-li se dále, že z nepřímých daní daň z kořalky a z loterie skorem výlučně a ostatní položky jejich jako ze cla, vína a moštu, piva, masa a jatečného dobytka, cukru a pachtu „Dazio consumo“ v Dalmacii a z pojišťování důchodů, ze soli a ostatních předmětů spotřeby, tudíž ze všech přes 58% veškerých příjmů obnášejících nepřímých berní

z největší části od nemajetných pocházejí, tož jest pravdivost náhledů ode mne shora pronesených, aspoň pokud týče se Rakouska, každému zřejma. —

Z příjmů do rozpočtu ruského pro rok 1877 zanešených v rublech per 537,784.596
 připadlo 118,671.251
 na obrok (daň z hlavy) a 301,021.466
 na daně nepřímé, tak že 419,692.717
 tedy více než 78⁰/₀ veškerých příjmů od tříd nemajetných pocházelo, které jak pro spotřebu potravy rostlinné, masité a nerostní tak i pro konsum umělých nápojů, cukru a tabáku rok co rok daleko větší hotovost zdravých žaloudeků do pole vypravují nežli třídy majetné. Poměr ten dá se dokázati u všech vzdělaných národů doby naší. Oprava jest jenom možna zavedením daně spůsobu ode mně navržené, a tuto jenom lze ve skutek uvéstí povoláním práce nemajetné k účastenství ve státní moci, jí přínáležejícímu. Theoretické výklady a poučování majetných o nutnosti dobrovolného sřeknutí se nadvlády a privilejí svých ve prospěch nemajetných, třeba se zakládaly na jasných důvodech Filangieriových (La Scienza della Legislazione, Firenze 1820) jsou dotud marny, pokud nebudou podporovány mocí, která by dovedla zájmy jednotlivců na vydírání pospolitosti pokořiti zájmu, který má pospolitost na spravedlivém dělení majetku. Jako mnozí velikáni duchem před ním a po něm žijící, tak Filangieri příliš málo rozuměl plánu, dle něhož zbudována jest stavba pospolitosti a taktice boje o majetek, kterou se řídí jednotlivé její třídy.

⁵⁰⁾ S touto theorií o ukládání daní, která na tak zvaném principu pojišťovacím (principu důležitosti, rovnoměrnosti vzájemných služeb neb požitku) se zakládá, odporuji náhledům Wagnera, jenž (§. 418 a 419 n. m. u.) povinnost berní na principu obětavosti (pospolitosti, státního hospodářství) zakládá, dle něhož závazek jednotlivce ku placení daně nelze považovati za vzájemnou odplatu za to, co od pospolitosti obdržel, nýbrž za povinnost, vyplývající z přirozených poměrů, platných mezi ním a pospolitostí, kteréž přínáležeti jest donucen.

Ačkoliv závazek účastniti se v přispívání ku potřebám životním pospolitosti nade všechnu pochybnost platí, přece nechává náuka tato nezodpověděnu otázku, proč právě ten, jenž více má, větší obět státu přinesti má, nežli ten, jenž méně má? a bezděky vrací se tam, kde

odpovědi vyhnouti se nemůže, ku principu rovnoměrnosti vzájemných služeb. Tak praví Wagner (str. 369 n. m. u.), že jest placení daní nevyhnutelným hospodářským základem výkonů pospolitého hospodářství, zvláště pak ze strany státu. „Jelikož tyto výkony podmínkou a prostředkem jsou výrobnost jednotlivců podporujícím, získá jednotlivec za svůj příspěvek berní též podmínky své výrobnosti.“ Tedy přece rovnoměrnost vzájemných služeb! Ostatně odporují jinak významnému tomuto národnímu hospodáři v otázce této mimo mne i znamenití odborníci. Dr. Lorenz ze Steinů, ve vědě finanční hvězda první velikosti, píše v knize své (str. 496 n. m. u.): „Má-li daň vůbec míti organický základní princip, musí záležeti v tom, že státní pospolitost, která hospodářské prostředky své z daní čerpá, vždy a nutně tam právo daň ukládati přiznává, kde nákladem hospodářským pro hospodářské tvoření kapitálů něco činí, tedy hodnoty vynakládá, aby hodnoty vyráběla.“ Dle toho jest Stein rozhodným zástupcem ode mne zastávaného principu vzájemnosti; a jenom mylným výkladem výroku tohoto mistra finanční vědy, „že netřeba při tom vůbec mysliti na známou vzájemnost služeb, při níž vzpomíná se jednotlivých činitelů správních pro jednotlivé daně ustanovených, a tím celek v křivém světle pojat bývá,“ byl Wagner (str. 369 pozn. 3 n. m. u.) k výčítece proti L. ze Steinů sveden, „že tento oklikou k theorii požitku a k principu vzájemnosti služeb se vrátil, ač prý mu odporuje. Náhled můj srovnává se též s náhledy Montesquieuovými a A. Smithovými. Onen dí „Les revenus de l' état sont une portion que chaque citoyen donne de son bien pour avoir la sureté de l' autre portion, ou pour en jouir agréablement.“ (De l' esprit des loix. Tome I. Amsterdam 1749 liv. XIII. chap. 1.)

Tento praví: „The subjects of every state ought to contribute towards the support of the government . . . in proportion to the revenue which they respectively enjoy under the protection of the state. (An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations by Adam Smith, Basil, 1801, Vol. IV. pag. 164 a 165.)

Vedle Mithoffa (str. 54 a 55 n. m. u.) nevyklučují se oba principy, nýbrž mají oba svou platnost, a lze oba ze zásady připustiti; princip vzájemných služeb tam, kde státní činnost hlavně jednotlivcům aneb určitým třídám společenským prospívá; princip spůsobilosti ku placení daní tam, kde obecnému dobru prospívá, „aniž by bylo lze vyloučiti podíl jednotlivcův ve společném prospěchu.“

⁹⁰⁾ Jen po zralém uvážení postavil jsem se v této předůležité otázce proti náhledu ode mne vysoce váženého L. ze Steinů, jenž ve své finanční vědě (v Lipsku 1878, str. 451.) praví, „že všeliká progresse míry berní, která jenom velikostí kapitálů se řídí, svrchovanou protivu se základními zákony národního hospodářství v sobě zahrnuje, že skutečná progressivní míra berní na počtu jedniček příjmů spočívati má, a že nikdy býti nesmí progressí geometrickou, nýbrž progressí, která s počtem těch jedniček klesá. Zdá se mi, že L. ze Steinů jenom proto k opačnému úsudku dospěl, poněvadž v otázce této jenom hospodářský a právní pojem poplatníka na zřeteli měl, jeho pojmu socialního si nevzpomněv. Domněnku mou podporuje důvody, které pro požadavek svůj (str. 452 n. m. u.) uvedl, aby totiž míra berní byla progressivně ubývající, „aby nebylo ubližováno tvoření kapitálu a spravedlivost pro jednoho nestala se nespravedlivostí proti druhému.“

⁹¹⁾ Vzdor četnému ujišťování největších auktorit ve vědě finanční, že odstranění daně spotřební k nemožnostem náleží, učí dějiny berního zákonodářství anglického, že se toto pohybuje směrem, jenž daním spotřebním málo jest přízniv. Bylyť tam opravou berní, koncem prvního dvacetiletí století našeho počínající, zrušeny skorem veškery daně nepřímé, vyjma daň z nádhery, a byly opravou celní z roku 1842 a 1846 maso a chléb osvobozeny, tak že dnes z daní nepřímých toliko ještě daň z přepychu neb nádhery podrželi a na místě zrušených daní nepřímých daní z příjmů jakožto soustavu daně z výnosu, osobní daně z výdělků a ze živností zavedli. V ostatních kulturních zemích evropských ovšem daní spotřební podnes největší cifru v státním rozpočtu činí. Constituanté z roku 1791 zrušila sice ve Francii všechny daně nepřímé; ale Napoleon I. je opět zavedl, tak že Francie jako Rakousko, Prusko, Rusko a Itálie podnes daně té se přidržují. Naproti tomu v Prusku ryzí soustava daně spotřební, pokud týkalo se daně z jatečného a měřičného, ustoupila daní třídní, která roku 1820 zavedena byla jakožto osobní daň spotřební, načež později, a sice 1. května 1851, zavedlo Prusko třídní daň z příjmu s progressivní měrou berní vedle daní přímých a nepřímých již stávajících. (Srovnej L. ze Steinů, II. str. 202—209 n. m. u.)

Pokud týče se námítek, které proti osvobození existenčního minima od všeliké daně činí theorie, jsou rovněž tak jako opatření, kterých z neporozumění důležitosti jeho dopouští se pozitivní právo, málomocny naproti neodolatelným potřebám života; neb na exi-

stenční minimum ukládaná daň jest, jak se samo sebou rozumí, nedobytna. Vedle Mithoffa (str. 43 až 45 n. m. u.) bylo třeba k vydobytí 100 tolarů daně třídní mezi nejnižším obyvatelstvem městským

pruských okresů vládních	nákladných upomínek	výměři exekučních	bezvýsledných výkonů exekučních	nákladů dobývání
Bromberského	412	287	146	11.9 tol.
Poznaňského	430	248		14.1 „
Marienwerderského	689	436	151	29.5 „
Königsberského	797	354	167	24.0 „

a nebude nikoho, jenž jsa o pravdě společenských zákonů na počátku této rozpravy odvozených přesvědčen, o tom by pochyboval, že i v ostatních kulturních státech světa věc tak se má, třeba bych toho statistickými doklady nemohl doložiti. Proto již v některých státech existenční minimum od daně jest osvobozeno; tak (dle Mithoffa n. m. u.) v pruské dani třídní z roku 1873 příjem 140 tol. a v Anglicku až do 100 lib. sterl.; tu však jenom pokud týče se income tax, kdežto ohledně inhabited houses duty všecken výnos až na 20 lib. sterl. z poplatnosti jest vyloučen. Tak jsou na Rusi docela malá od samých vlastníků obývaná stavení s příslušíci k nim pozemky do jisté výše ceny od daně osvobozena. V Bavorsku jest existenční minimum až do 600 zl. od daně z povolání a v Itálii až do 400 lir od daně ze živností osvobozeno. (L. ze Steinů II. str. 66, 70, 104, 108 a 118 n. m. u.) Avšak jest v Bavorsku dle návrhu od vlády národnímu zastupitelstvu roku 1879 předloženého veškeren čistý příjem 500 mark nepřevyšující z poplatnosti vyloučen. Mimo to jsou od daně osvobozena ještě následující existenční minima: od rakouské daně z příjmů 29. října 1849 zavedené veškeré služné a všechna mzda do 630 zl., od saské osobní daně z příjmů veškeren příjem do 300 mark, od württemberské daně z příjmů dle zákona ze dne 28. dubna 1873 služné a příjem z povolání do 350 mark, od badenské daně z výdělku dle zákona ze dne 25. srpna 1876 osobní úhrnný výdělek pod 500 mark a mzda služebných pod 300 mark. Kde osvobození existenčního minima od daně zákonem posud ustanoveno není, pravidlem naskytuje

se tak často nutnost osvobodovati od povinnosti ku placení daně, že, jak z nejnovejšího návrhu v ruském zákonu o dani třídní na první pohled poznáváme, výjimky tyto v skutku jsou pravidlem. Nesnesitelného nelze snášeti, nezhojitelného nelze zhojiti. Dosavadní soustava berní jest nesnesitelná a nezhojitelná, poněvadž podporuje centralisaci majetku; a centralisace majetku podkopává bezpečnost každé državy a blahobyt každého národu. Proto mám osvobození existenčního mírima od daně a poplatků, zrušení daní spotřební a zavedení přímé daně z příjmů buď si podoby ode mne navržené, buď progresse jiného způsobu za otázku času. Nejméně zadržím reformu tuto námitka od jejich odpůrců činěná, že prý nemajetní daň spotřební méně počítují, nežli přímou daň z příjmů, námitka, jejíž logika jest na výši důvodu, že raci již tomu přivykli, aby byli za živa vařeni.

⁶²⁾ Jsou-li na př. cizozemské pozemky lepší a lacinější nežli tuzemské, podrobeny-li jsou nepatrným aneb pražádným daním, je-li tamější výroba rolní tím, že tamější statkáři práce rolnické vlastní rukou se účastní a strojů upotřebují, lacinější, nežli výroba domácí, — je-li tedy těchto výrobě rolnické vesměs příznivých podmínek, kterými země nového světa nad země evropské z pravidla vynikají, musí zajisté jakmile ještě pokrokem loďstrojí dovozní cizozemského obilí na nejmenší míru sklesne, zahraniční vyráběči v zápasu tak zvané svobodné soutěže vždy zvítěziti nad našince, za vysokého pachtovného, za krutých daní a za poměrně veliké mzdy vyrábějící.

Kdyby takové soutěži výrobní síly národního majetku pozemkového bez státní podpory byly obětovány, sklesly by časem ceny tržové až na obnos nákladu rovnajícího se cizozemské mzdě a úroku k výrobě upotřebených cizozemských kapitálů, totiž až na roveň, kde by naši rolníci daň i mzdu z kapitálu svého platiti nuceni byli, tak že by byl dříve neb později, pokud jest movitý, stráven, pokud jest nemovitý, od domácích rolníků opuštěn a od cizozemských příslušníků státních osazen. Následky podobné krátkozraké finanční politiky mohly by národu býti ještě škodlivější nežli zavádění do života zásad svobodné tržby tam, kde tuzemské rukodělnictví posud není pokročilé. Neb kdežto zde toliko továrny a závody obchodnické bývají uzavírány, a národ za svobodné volby mezi prameny pro dovoz hořčiček se tovarů a při nezávislosti od odvětvých svých vrahů jenom hmotnou a i v nejhorsím případě, vystěhováním se totiž dělnictva svého to-

várnického velikou sice, ale jak nás zástup jejich za lepších poměrů do vlasti se vracející učí, nikoliv nenahraditelnou škodu trpívá, vzal by v onom případě snadno škodu nenahraditelnou tím, že by se na vlastenecké půdě usadili ti, kdož pomocí zahraničního bohatství svého dovoliti si mohou přepych v nemovitém majetku, třeba co do výnosu passivním, mohouce schodky tužemských statků snadno krytí z důchodů, rostoucích následkem pro své zahraničné plodiny získaného trhu tužemského; t. j. vlast naše pozbyla by nejkonservativnějšího obyvatelstva a obdržela by v náhradu živly národnost naši v rozklad uvádějící a prospěch vlasti protinárodní propagandě, která z nepřátelského nám cizozemka vychází, vždy ochotně obětuje. Kdo se odváží zastávati volnost, která v šanc dává bohatství, blahobyt ano i život národu?

⁶³⁾ Jest to škola manchesterovská se svou zásadou nezakročování (laissez faire, laissez aller.) Vzávši větu od Adama Smitha vyslovenou, „že tvoření kapitálu nížádné auktoritě svěřiti nelze, nýbrž občanům státním samým přenechati nutno“ (An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations by Adam Smith, Basil, 1801, str. 274.), jakožto vyjádření principu, jenž všeobecně platiti má, a stojíc na stanovišti individualistických názorů světových, vyhledává v neskcroceném panování vlastního zájmu (selfinterest) všeohj proti společenské bídě.

⁶⁴⁾ Jak hojný jest počet těch, kdož si obrali těžkou úlohu tuto, tak skromné jsou praktické návrhy k jejímu rozluštění až posud podané. Sami hlubocí badatelé, jako E. Dühring, Albert Schäffle a L. ze Steinů, kritickým okem sídlo zla společenského vyhledavše, tají se přes příliš s návrhy k jeho odstranění. Schäffle (v díle svém Capitalismus und Socialismus, Tübingen, 1878, str. 460.) podává nákras národního hospodářství, jak by se na principu majetku pospolitého vyvinouti mohlo, ohradiv se výslovně, že by tím chtěl činiti návrhy, které by bylo lze v život uvéstí.

⁶⁵⁾ Socialní demokracie dovolává se všeobecného práva hlasovacího nikoliv pouze k tomu cíli, aby nemajetné práci ústavou zabezpečen byl po právu náležející jí poměrný podíl v státní moci, nýbrž hledí uchvátiti veškeru státní moc, aby posavadní poměr mezi panujícími a opanovanými obrátila, čímž by pro opravu společenskou ovšem nic nebylo získáno.

Komunisté (přívrženci nauky o obecnosti jmění a statků) vycházejí od náhledu správného, že římskoprávní vlastnictví oddělené

(vlastnictví quiritské) příčinou jest společenské odvislosti a politické nevolnosti; chybují ale v úsudcích z něho činěných, — nutnost vlastnictví vůbec popírajíce, a zrušení individuální práce se domáhajíce. Neb tím by docílili opak zamýšlené rovnosti, jelikož by v navržené od nich pospolitosti (obci) podřízení brzy upadli v otrockou závislost od řídicích.

Těž socialisté jsou v právu, pokud jenom zastávají zásadu, že práce kapitály tvoří; avšak nejsou v právu, domnívajíce se, že kapitál jenom z práce pochází. Neboť to platí pouze na nejnižším stupni lidského vývoje; tedy v stavu úplného nedostatku vzdělanosti; poněvadž hned za prvního zápasu s přírodou, o majetek podniknutého, dělnou ruku opatřiti musel člověk nástrojem, jakožto prvním kapitálem k vydobytí nevyhnutelné výživy. Od tohoto okamžiku až k vývoji, jakého dosáhla vzdělanost za doby naší, byla výrobnost práce závislou na majetku, a vedle společenských zákonů ode mne shora vyložených ostane na ní závislou na věky věkův. Veškeren kapitál ale, pouze res nullius (statky posud neosvojeuc) vyjímaje, jest majetkem.

⁶⁶⁾ Typickou veřejnou správou, osady vykořisťující, vynikli v starém věku Římané; v novém věku Angličané.

⁶⁷⁾ Osadníci moří evropských rovnají se počtem obyvatelstvu našeho dílu světa; osady jejich rozsáhlostí pětkráté ho převyšují. Rakousko bohužel osad naprosto postrádá, a zdá se, že my Rakušané osady za velký luxus považujeme, ačkoliv na tak zvané cesty kolem světa a na zajímavé projížďky k severní točně peněz vždy nazbyt máme. Kéž bychom raději za tyto peněžné oběti získali nějaký již vyskoumaný a k zakládání osad hodící se ostrov aneb kraj africký, abychom tam mohli umístiti svůj proletariát a založiti tam trh pro výrobky tuzemského průmyslu! Kapitálem, s kterým vypravujeme na novou cestu africkou svého Holuba, nezíská se Rakousku ovšem žádná africká Holubia ani jiná zámořská osada.

⁶⁸⁾ V stejném smyslu vyslovil se Schöffle. (*Capitalismus und Socialismus von Dr. Albert Schöffle, Tübingen, 1878, str. 389.*)

⁶⁹⁾ Princíp tento si získal, jak známo, nejdříve platnost v Rusku, a nesplynul nikde se žitím a bytím národa tak úzce, jako na Rusi. Proto zaslouhuje tím spíše název princípu artělského nežli partnerského.

Vedle Wredena (str. 66 a násl. n. m. u.) přichází slovo artěl v památkách právnických poprvé v jedné smlouvě ze dne 25. ledna 1654:

kděz jistá společenstva artělemi (артель) zovou, základní fond (заводный капитал) a náklad podnikatelský (наклад) stejným dílem mezi společníky rozděluje.

Ponenáhlu vyvinuly se dva druhy artělí:

1. Artěle v nichž společníci (кладчики, молотки) odevzdávají své vklady (кладчины капитала) zvolenému společnému starostovi (мирному воронилу), jenž pak s dvěma neb třemi staršími (дядей) pro celou artěl (за всю артель или мир) zboží nakupuje a daně uplácí.

Vyprodávši výrobky své artěl rozděluje zisk v poměru ke vkladům, při čemž správce neb starším dvojnásobného neb trojnásobného podílu se dostává, aneb

2. Artěle, jichž členové jsou dělníci, kteří (jako naši posluchové) na základě svobodné úmluvy (по добровольному между собою условию) k cíli společnému, rozdělenými silami jednotlivců nepřekonatelnému dílu (для отправления служб и работ), spolky общества работников) uzavírají. Patrně jsou jenom artěle prvního druhu tvary anglickým partnershipům podobné.

Seznav anglické partnershipy v domovině jejich roku 1869, nabyt jsem zejména ze skvělých úspěchů zákoníků Röchdalských přesvědčení, že princip, na němž artěle a partnershipy se zakládají, v boji o majetek časem ještě větší úlohu hrátí bude, než nyní. Zdá se mi, že jsou povolány, aby sprostředkovaly přechod od budoucích řádů hospodářských, které předvídati možná, k zdokonaleným řádům hospodářským, které jakožto tvary nyní ještě nedozírné, zakrývá nám temné lůno budoucnosti. Představmež si jenom, že by tyto artěle budoucnosti veškerou výrobu téhož druhu spojovaly páskou solidárního závazku na obranu proti bratrovražednému boji soutěže, a že by tím založené právní poměry spořádány byly právem veřejným, tímto jednotám samosprávu pojišťujícím, a bude lze i bez zvláštního důvtipu a bez velké abstrakce od nynějších tvarů hospodářských učiniti si pojem o dalekosáhlosti budoucího ruchu sociálního, jenž z povšechného provedení principu tohoto by se vyvinouti musel. Avšak není to úlohou spisu tohoto, tak daleko dozíratí; nám jest domáhati se toliko toho, čeho nejdříve dosíci možná.

70) Peníze jsou při tom věci vedlejší, poněvadž jest moc kapitálu od hotovosti peněžné nezávislá, a aspoň nejmenším dílem na

ní se zakládá; hlavní věcí jest možnost nalezení úvěr k založení a rozšíření podniku.

⁷¹⁾ Mluvíme vždy o otázce dělnické, zapomínajíce na otázku říednickou, učitelskou a kněžskou, které jsou též povahy sociální a neméně ohledů zasluhují.

⁷²⁾ „Pacta dant legem contrahentibus.“ (Les conventions légalement formées tiennent lieu de loi à ceux qui les ont faites. Art. 1134 Code civil.)

⁷³⁾ Analogie tohoto zřízení vlastnického poskytují nám v starém věku obecniny (*κονον* Řeků, *ager publicus* Římanů, *almend* Germanů a oběina Slovanů), které přináležely u Řeků *γένη* u Římanů *genti*, u Germanů tak zvané *sippe* (později *sippshaft* a *magschaft*).

⁷⁴⁾ Třž Rau jest toho náhledu, že jednotlivé předměty, jako lesy, vůbec státu by měly býti zachovány. (Viz „Lehrbuch der politischen Oekonomie von Karl Heinrich Rau, bearbeitet von Adolf Wagner und Erwin Nasse. V. Finanzwissenschaft. Leipzig und Heidelberg, 1877, str. 358.)

⁷⁵⁾ Opačného náhledu jest Rau (str. 492 a 493 n. m. u.), jenž se větou, „že by dědičný pacht mohl sprostředkovati přechod bání státních do vlastnictví soukromého, zvláště pak zakládání horních společenstev, při čemž by díl kapitálu závodního aspoň pro začátek měl býti od státu zapůjčen,“ patrně pro tento přechod se prohlásil.

⁷⁶⁾ Myšlenka tato vznikla ve mně, když jsem za příčinou veřejné přednášky, v jistém hospodářském spolku odhývané, od přítomného hospodářského správce byl upozorněn, že v sousední obci prodlužené tři nejkrásnější statky selské právě jsou na prodej, a bezpochyby od velkostatku jeho zakoupeny budou. „Proč ne od tamějších občanů?“ otázal jsem se. „Poněvadž všichni jsou zadluženi;“ zněla odpověď. „A pauství stojí tak dobře?“ otázal jsem se dále. „To má více dluhů, nežli všielmi ti rolníci dohromady!“ dostalo se mi za odpověď. „Jak prospěšné bylo by pro tyto občany,“ pomyslíl jsem si, „kdyby jejich statky v jeden velkostatek byly sloučeny. Takový selský velkostatek méně zadlužený nežli majetek onoho velkostatkáře, a rozsáhlejší nežli jeho velkostatek, spíše by s to byl, krásné ty v exekuci se nacházející statky selské vydražiti a stavu střednímu je zachovati.“

77) Vedle starořímského práva jest všecken rodinný statek ve vylučném právu vlastnickém patris familias; jemu vydělávají manželka, synové a otroci.

78) Povahu staroslovanské obce naznačil vhodně Palacký, říká: „Hlava tedy a správce každé rodiny neboli čeledi jest otec, a po smrti jeho, pokud jeho potomci v nedělnosti zůstávají, ze spolku od nich volený vládyka neboli starosta, kterýž pak sám zastupuje na sněmích celou rodinu svou. Ostatní mužští v rodině obírají se polním, ženské pak domácím hospodářstvím.“ (Viz „Dějiny národu Českého v Čechách a na Moravě,“ v Praze 1848, I. 1. str. 190.) Starostové tito vynikali vědomostmi a zkušeností a požívali proto velké auktority. Jim uložena péče o dobro obecné a o vedení práva i spravedlnosti. Na včích čili sněmích obecních nařizovali hlasem společným o důležitostech národu neboli kmene celého (str. 81 n. m. u.). Zastával-li spolu úřad náboženský nazýval se starosta neb vládyka „kněz“ (str. 191 n. m. u.), kteréžto slovo dle kořene svého patří se slovem kníže (Kuning neb König) souvisí, a u Čechů v pohanské době starostu celého národu — knížete zemského znamenalo (viz str. 192, n. m. u.). Dle Jirečkova Slovanského práva v Čechách a na Moravě (v Praze 1863, str. 156) byl vládyka (ot, hospodář, starešina) pouhým správcem staroslovanské dědiny, který k hodnosti této toliko z ohledu na vrozené přednosti a na auktoritu svou od rodu povolán jsa, s úřadem tímto spolu bohoslužbu obstarával. Kromě volebního práva a rovnoprávnosti své měli jednotliví členové staroslovanské obce (na rozdíl od rodovců a magů starogermánské obce branné, kteří alody toliko k užívání měli (vlastnictví k nim, jak Stein sám připouští, ani v 13. století ještě neznajíce), již za časů Libušiných na plodinách práci svou v obcích vyrobených vlastnictví oddělené, sobstvo jmenované. (Srovnej Jirečka n. m. u.) Staroslovanské obci analogické zřízení hospodářské nacházíme v Nivernaiském právu obyčejovém, vedle něhož pozemky určité obci náležející pod starostou maître de la communauté ode všech příslušníků obce té ze spolku zvoleným společně jsou vzdělávány. (Viz „Note sur l' analogie existant entre certaines coutumes Slaves et la coutume du Nivernais v L. Leger's Chants Heroïques et chansons populaires des Slaves de Bohême 1866“ a bližší o tom zprávu v soustavě mé národního hospodářství, v Praze 1869, str. 431 a 432.)

79) Jako za starogermánského zřízení majetkového v Němcích, tak nebylo ani za staroruského řádu majetkového u Rusů odděleného

vlastnictví pozemkového. Když obyvatelstvo život kočovnický opouštěje pevná sídla zakládají se jalo, sloučilo se více rodin pod společným starostou, a založilo vesnickou obec (selo), jejíž členové, část půdy pro budoucí přírůstek obyvatelstva vyhradivše, osazenou zemi obecnou od starosty neboli staryka (nejstaršího) na rok neb na více let k pospolitému užívání měli přidělenou. Podíly tyto byly vyměřovány buď dle hlav mužských členů, buď dle jednotlivých hospodářství (участки) zvaných. (Srovnej Études sur les forces productives de la Russie par M. L. De Tegoborski, Paris, 1852, I., str. 330 a 331.)

Takto rozdělenou zemi spravovali pod správou zvoleného starosty, usnášejíce se rovnoprávně u všeobecném shromáždění, „mir“ zvaném (kterýžto název později obec samu naznačoval). Více obcí slučovalo se v obec jedinou, a byly pak pod staršinou, jenž hodností svou nad starosty vynikal. Z těchto zárodků zřízení společenského vyvinul se v lidu názor, že veškerá země jest statkem pospolitým národu ruského, a že ji starosta národu od 15. století car zvaný, mezi jednotlivé obce dle nejlepšího uznání, z něhož toliko Bohu, nikoliv ale dítkám svým, t. j. národu ruskému, jest zodpověden, k užívání rozděluje. (Srovnej: „Die ländliche Verfassung Russlands von August Freiherrn von Haxthausen, Leipzig 1866, str. 14, 15, 67 a 68.) Co hlasem lidu za právo uznáno, to bylo od dob Rurikových jakožto právo v skutku vykonáváno: země bývala totiž od něho a nástupců jeho mezi družinu jeho rozdělována, při čemž dosavadní poměry majetkové rolnictva na ní usedlého zachovávány byly, a toliko právo jeho požívací omezeno bylo závazky k rozličným dávkám, původně bezpochyby v přírodninách (fructuum repartitio), později též v penězích a práci záložejícím (str. 39 n. m. u.). Za to bylo více rozdílů v stavu selském od mužíka, který na cizích statech soukromých byl usazen a k dávkám peněžným a robotám zavázán, a ohledně poměrů majetkových více méně libovůli soukromého pána svého ponechán, až k sedlákům korunním neboli říšským, kteří roční pachtovné (obrok) a výmínečně na katastru spočívající pozemné, aneb, což zejména platilo o kolonistech v rozličných dobách z cizozemská povolávaných, část surovin odváděti museli (poloviční pacht, colonia partiaria, colonia mezzaria, métaire), jinak ale dědické a věčné právo užívací na pozemcích jim přidělených majíce. Mezi sedláky soukromými a korunními byl zase střední stupeň, a sice sedláků údělných aneb zámeckých, usedlých na rodinných statech císařských. Všichni tito sedláci byli (vyjma toliko po všech usazené válečné zajatce, kteří ostatně

ponenáhlu též se svobodníky se smísili) svobodnými muži, těšíce se zvláště úplně volnosti stěhování a volebnímu právu aktivnímu i pasivnímu k hodnostem starosty a soudce vesnického (str. 20 a 56 n. m. u.). Staroruské toto zřízení majetkové představuje nám obraz staroslovanských obcí, jež se svými světlými stránkami, a sice nesesaditelností rolníka s jeho pozemku, rovnoprávností v obci, rozkvětem individuálnosti, podrobením se kázni, volností stěhování se na všechny strany daleké Rusi, z dob šedé давновѣкості udržel se až k nařízení cara Borisa Godunova roku 1592. Teprve tímto nařízením byl ruský rolník k zemi, na kteréž po tu dobu volně žil, násilně připoután (glebae adscriptus). Tehdy teprve učiněn počátek nevolnictví, jehož ostatní temné stránky pak rychle se vyvinuly. Vyjma korunní sedláky a jednodvorníky, dary neb trhem vlastní země nabývající, a zejména v pásmu černozemském usedlé, vyjma dále Velkorusy a od polské šlechty pocházející maloruské statkáře (odnodvorce) a vyjma osadníky a rolníky svobodné (Tegoborsky, I, str. 316 a 317 n. m. u.) a v privilegovaných guberniích Poltavské a Černigovské usazené maloruské kozáctvo, v gubernii Tavrické žijící statkáře, sibiřské Kirgisy a částečně i židy (viz Haxthausen str. 86 a 101 n. m. u.) okusil ponenáhlu mužík osud svého západoevropského souseda. Z něho byl teprve vysvobozen úkazem císaře Mikuláše ze dne 2. dubna 1842 a manifestem cara osvoboditele ze dne 19. února 1861. Onen, propůjčiv mu právo smlouvy uzavíratí, učinil ho právní osobou, tento poskytnuv mu opět příležitost vlastnictví pozemkového nabývatí, otevřel mu možnost, státí se opět svobodným občanem. Tímto manifestem inaugurované zřízení vlastnictví pozemkového ponechalo sice posavadním pánům (vlastníkům panství) právo vlastnické ke všem jim posud přináležejícím pozemkům, ale zavázalo je, aby sedlákům svým na čas neb na odvolání před prohlášením manifestu k užívání danou usedlost (усадебная оубльдоств) s předepsaným v nařízení vládních množství země (научьви) k zabezpečení jim živobytí a spůsobilosti, závazky ke koruně pluiti, na věčné časy k užívání ponechali.

V tomto stavu, jež považovati dlužno za přechodní, mohli mužící poskytnutým sobě právem vyvazovacím osvobození býti ode všech břemen a robot a státí se z dočasných nevolníků (временно обязанныхъ) navždy volnými rolníky. (крестьяне собственники). V tomto stadiu přechodním udržel se ale princip obecního zřízení staroslovanského a staroruského v tom, že ustanoveno, aby obecniny vedle obvyklého dělení dle hlav, neb hospodářství, taglo (тагло) zvaných,

mezi členy obce na určitý čas a proti závazku obci a státu dlužné povinnosti rukou společnou a nerozdílnou (финансовая поручка) plniti, zlosovány byly. Dle ustanovení tohoto má každý člen obce možnost, majetku pozemkového nabytí, při čemž ovšem ten, jenž závazků svých nesplnil, při nejbližší dělbě na prázdno vychází. Avšak sesazení toto z majetku pozemkového není účinkem samého tohoto zřízení majetkového, nýbrž toliko následkem závazku berního, jenž uživatelům pozemků obecních v četných případech jest pohnutkou sřeknouti se dílu (часть) jim přiděleného. (Начальный учебник политической экономии составил Э. Вредель, С. Петербургъ, 1876, стр. 25)

Toto právo požitkové mělo v obcích, zemi jim přidělenou v nedílnosti držících (allocation indivisée), většinou dvou třetin k hlasování oprávněných rolníků, a v prvních 9 letech též se svolením pána statku, pak ale též bez jeho svolení, a na statecích, v rukou jednotlivců se nacházejících (allocation individuelle), kupem ihned v plné vlastnictví oddělené přeměňováno býti (Haxthausen str. 228, 229, 380 a 351 n. m. u. L'empire des Tsars par M. J. H. Schnitzler. Paris, 1866, III. str. 788 a 789).

Od té doby pokračuje toto tvoření vlastnictví odděleného bez překážky a díky moudrému zákonodárství cara osvoboditele a důslednému vývoji a zdokonalování pod osvíceným nástupcem jeho Alexandrem III. těší se ruská obec svobodě, zasluhující v plné míře pochvaly odborníka v popředí stojícího. L. ze Steinů praví totiž (v učební knize finanční vědy v Lipsku, 1878, I. str. 180) „že těší se ruská obec nejširší hospodářské a administrativní samosprávě, — snad v některých ohledech nejširší v Evropě, a že jest co do bernictví a správy jí samé úplně ponechaných státem ve státě.“ Uvázili se dále, že vynětší ruská obec dle E. Wredena (str. 25 n. m. u.) nejenom přenešené na sebe vybírání daní obstarává, nýbrž z největšího dílu daň rozvrhuje a za správné odvádění obci uložených daní přímých všechny členy své rukou společnou a nerozdílnou (финансовая поручка) zavazuje, dlužno přiznati, že ruská obec má nejdokonalejší finančníctví v Evropě. Neschází jí ani tři nejpřednější podmínky dalšího zdárného vývoje: decentralisace, rovnoprávnost a nejsouměrnější rozdělení majetku — kterýmiž vymoženostmi ruský národ pevný, hmotný základ k národnímu hospodářství svému položil, kterého pracně se domáhá nemajetné pracovníctvo ostatních zemí kulturních doby naší teprve dlouhou cestou ze svobody vyvíjející se vzdělanosti,

z vzdělanosti rodič se individuálnosti, a z individuálnosti rostoucího obchodu. Vzdor tomu nemohu potlačit obavu, zdali tímto, pokrok národohospodářský na zřeteli majícím dílem zákonodárným zavedené opravy, pokud usnadňují úplné potlačení po tisíciletí udrževšího se principu staroslovanské obce principem římskoprávního vlastnictví odděleného, přinesou ruskému národu kýženého ovoce, jakým šlechtití zákonodárcové oblažiti ho zamýšlejí, a zdali by nebylo ruskému národu prospěšnější, aby mu, pokud vzdělanost nižších jeho vrstev staletým použitím nově nabyté svobody politické a rozšířením a zdokonalením národního vyučování nepokročí, ponecháno bylo staré na staroslovanské obci rodinné spočívající zřízení majetkové? Arci že nechybělo ani pozoruhodných znamení ani naučení dějin národohospodářskému tomuto převratu předcházejících. V prvním ohledu bylo si povšimnouti okolností, že němečtí osadníci v gubernii Saratovské, ač zůstavování v dědičství pozemků po způsobu německém od vlády ve stanovách jim bylo předepsáno, tak dlouho prosili, až jim povoleno bylo zavést v obcích svých dělbu majetku po způsobu v ruské obci obvyklém (viz *Études sur les forces productives de la Russie* par M. L. de Tegoborsky, Paris, 1852, I. S. 332 a 333). V druhém ohledu jisto jest, že svrchovaná svoboda vlastnictví pozemkového v západní Evropě zrodila venkovský proletariát, latifundie a komunistické idey, kdežto vesnická obec ruských korunních sedláků nejenom značnou měrou individuální svobody, nýbrž i naprostým nedostatkem proletariátu a centralisace majetku pozemkového vynikajíc proti komunistickým ideám přirozenou hradbou tvořila; naproti tomu není jisto, že ruský lid dosti silen bude, aby udělenou sobě svrchovanou svobodu vlastnictví pozemkového čistou a neporušenou zachránil před jejími západoevropskými černými skvrnami. Proto musí býti přední úlohou nynějších státníků ruských k šíření a zvýšení národní osvěty nejlepší síly státu obracet, aby národ, nové zřízení hospodářské zaváděje, mezi tvořením majetku vlastnictví odděleného ke zvýšení pokroku účelu přiměřené práce individuální a mezi nakupením majetku vlastnictví pospolitého ke zvýšení pokroku účelu přiměřené práce pospolitě nalezl k blahu svému vedoucí zlatou cestu prostřední.

⁸⁰⁾ Viz poznámku 82.

⁸¹⁾ Tak jsou u Kolh'ů (Uraon — a Radsehmal — Kolh), u příslušníků to kmene Dravida, obývajících zemi Gondas'ů, počínaje od Bhagalpura na Gangy a u Kus'ů (Khund, Khond, Kandh) a ži-

jíceh na jihu od Manadi v Ravapura a Tschandra-Dandpata, polnosti, určité obci přidělené, nezadatelným majetkem všech a dle patriarchální ústavy od starsíny ze spolku zvoleného spravovány („Allgemeine Ethnographie von Friedrich Müller,“ Wien, 1879, str. 470 a 471). Srovnej též Sir H. S. Maine Ancient law p. 260, Roesler's Vorlesungen über Volkswirtschaft, Erlangen, 1873, str. 82, pak „Dr. Alberta Schäffle Kapitalismus und Socialismus,“ Tübingen, 1878, str. 33. Tento mní, že před odděleným vlastnictvím rodiny předcházelo vsude vlastnictví pospolité hordy neboli rodiny v širším slova smyslu.

⁸²⁾ Nechej přití se s Drem. L. ze Steinů o tom, zdali lepší budoucnost zabezpečuje zřízení, které „Chorváté“ po náhledu jeho „sami sobě zachovati nedovedli.“

Avšak nelze mi přes velikou úctu, kterou k němu chovám, mlčením pomínouti výrokův jeho, které skutečností dějinami na jisto postaveným odporují, totiž „že prý Jihoslované neznají občin (Almend) lišících se od majetku odděleného, že jednotliví členové obce rodinné (Hauscommunio) nestávají se nikdy samostatnými muži, nýbrž že ostávají věčně závislými syny patris familias (hlavy rodiny), jenž prý jimi, jejich práci a jejich výdělkem jako otec nezletilým synem vládne, a že jsou naprosto nespůsobilí, aby mimo čeled (Sippschaft), která prý velmi obmezený obraz poskytuje, a s majetkem pozemkovým končí, ještě jiné svobodné muže, do pospolitosti své přijímali, že jsou nespůsobilí, aby mimo čeled' (Sippschaft) do svazku svého přijímali též nekrevníky (Magschaft), že jsou na prsto neschopni, aby povznegli se k pojmu a organické právní myšlenky obce v germánském smyslu slova, obce totiž, v níž svobodné slovo jednotlivého muže tolik platí, jako slovo druhého, že tím postrádají jediného pravého zdroje samostatného a svobodného vývoje, spočívajícího v poslední řadě na sebevědomí a dělnoti muže silného, jenž v nouzi a stěští sám sobě dostačuje a tím i na spůsobilosti, osvojití si a spravovati v sobě svobodu myšlení a samočinný vývoj individuálnosti ve věcech duševních a hospodářských, a že z těch všech důvodů prý nespůsobilí jsou, pojem a právo vlastnictví odděleného si utvořiti, a že prý proto postrádají též naprosto všech ethických a hospodářských úspěchů, které z vlastnictví tohoto pocházejí, a že proto nikde neznají ani idey germánského zastoupení lidu ani kázně, kterou spravuje se sama sebou.“ („Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft von Dr. Lorenz von Stein,“ Stuttgart, 1881, str. 127 a 128.) Aniž

bych výroky tyto, pokud týče se majetkového zřízení germánského, v nejmenším v pochybnost bráti chtěl, podám důkazy, že pokud týkají se majetkového zřízení Jihoslovanů, rozhodně jsou nesprávný, což vůči známému způsobu, kterým výtečný tento spisovatel na zodpovídání velkých otázek s nejdůkladnějšími vědomostmi se odvažuje, patrně přičítati dlužno toliko kalným pramenům dějepisným a právním, z nichž čerpal.

Vedle nepopíratelných níže uvedených pramenů dějepisných a právních znamená jihoslovanská zádruga totéž, co vyjadřuje staroslovanské „rod,“ neboli starogermánská sippshaft a magschaft, totiž spolek více rodin, které pod společnou hlavou, starješinou (v staroslovanské obci vládou zvaným) žijí a právě tak, jako starogermánská obec pokrevníků a z ní vyvinuvší se obec branců své občiny (almend) měla, též všem členům svým k pospolitému užívání náležejícím majetkem obecním (staroslovansky občina neb obec zvaným) opatřeny jsou, a právě tak, jako starogermánská pokrevníci a magové vedle občin (almend) též jednotlivé počily majetku obecního jednotlivým členům obce obráncí přiděleny měli, též jednotlivým rodinám přidělenou zemí, stéžerem (u starých Slovanů dědina) zvanou, jakožto pospolitým vlastnictvím celé rodinné obce obdařeny a právem, plody jeho v odděleném vlastnictví míti opatřeny jsou, aniž by to činilo nějaký rozdíl, pochází-li kdo z členů jejích od původních majitelů či přiznal-li se v rodinnou obec, čili jiným způsobem, poměr služební vylučujícím, členem jejím se stal (§. 22. základního zákona pro Chorvátsko, slavonskou a banátsko-srbskou Hranici ze dne 7. května 1850 č. 243 s. z. ř. pro císařství Rakouské. Slovancké právo v Čechách a na Moravě od Dr. Hermenegilda Jirečka v Praze 1864, II., str. 184 a 185.). Proto není ani jihoslovanská zádruga ani staroslovanská obec rodinná tím, čím jest starogermánská sippshaft, pouhou pospolitostí rodovou neb pouhým spolkem pokrevníků, nýbrž obcí, do níž (právě tak jako do germánské obce obráncí, která ze starogermánské sippshaft později se vyvinula), v dobách, když ve válece pokrevníci deicimováni byli, též nekrevníci (magové) t. j. branci i ve svazku příbuzenském nestojící byli přijímáni; z čehož vysvítá, že těmto rodinným obcím přidělená země jim nepřislušela toliko k pouhému užívání (usus fructus), nýbrž k úplnému vlastnictví. Každou v ohledu tomto snad ještě vzešlou pochybnost vyvracují zevrub úspěchy svědomitého bádání dějepisného, jež provedl slavný historiograf království Českého Fr. Palacký, dle něhož u Čechů právě tak jako u Němců a Angli-

čanů v nejstarší době (pohanské) majetek pozemkový národu rozvržen byl v statky obecní, obec (občiny mark folcland) a dědiny (patrimonium, das Eigen,) (viz §§. 43 a 44 zákonníka cara Štěpána Dušana z roku 1349 v Palackého dějinách národu Českého v Čechách a na Moravě, v Praze, 1854, I. 2. str. 299, 329, 331 a 332), které byly dělitelné, zadatelné a dědičné, dle větší neb menší rozsáhlosti starostovi název zemana neb lecha (od toho š-lech-ta, der Adel) propůjčující (str. 191 n. m. u.). Totéž platilo u Srbů, u nichž dědina „baština“ nazývána. Nuž Srbové tvoří s Chorváty větev rodiny východoslovanské, obývající království srbské, Bosnu a Hercegovinu, království dalmatské, Přímoří (Littorale) a bývalou Vojenskou Hranici Rakouskou, jakož i knížetství Černo-horské, a jedním jazykem, jazykem srbským, mluvící, jehož pouhým nářečím jest chorvatština (srovnej „Allgemeine Ethnographie von Friedrich Müller,“ Wien, 1879, str. 542). Z toho jde, že to, co Palacký o srbských rodinných obcích pronesl, též o jihoslovanské záduze platí a naopak.

Co týče se postavení starosty neb vladky, hlavy to staroslovanské obce rodinné, a co týče se postavení starješiny, hlavy to jihoslovanské zádugy, jest od postavení, které zaujímá pater familias v právu starořímském, naprosto rozdílné. Stanoví se shora uvedeným zákonem, kterým v době prohlášení jeho stávající zásady a obyčeje právní z největší části byly recipovány, v ten smysl, že jest k udržování pokoje, pořádku, svornosti, náboženství a mravnosti v rodině a ke správě jmění, kterým ona vládne, svobodnou volbou ze strany její povolán (§. 33 n. m. u.), že členové rodinné obce jej ke složení účtu z této správy pohnati a ze svého středu zvoleným členům spoluzávěrku zásob a pokladny uložiti mohou (§. 35 n. m. u.), že při kupu a prodeji, pronájmu, zástavě a zavazení (což dle §. 16 n. m. u. jenom tehdy možné jest, když není jiné pomoci, a když výživa rodiny získáním jiné usedlosti aneb přijetím v jiný dům hraničárský jest pojištěna), jakož i při každém obchodu, týkajícím se celé rodiny aneb jmění jejího, má-li obchod tento platným býti, starosta vykázáti se musí, že byli všichni členové rodinné obce, kteří 18 let věku svého dosáhli, slyšení a že většina z nich souhlas svůj vyslovila, a že k námítkám jednotlivých členů výbor obecní s vyhrazením dalšího odvolání rozhodovati má (§. 36 n. m. u.), že jednotliví členové, povinnosti domácí splnivše, se svolením starješiny mimo dům na výdělek jíti smějí (§. 37 n. m. u.), a že všechno movité jmění,

kterého jednotliví členové právně nabývají, jest jejich vlastnictvím (osobina, osobština zvaným. Srovnej Jirečka n. m. u.). Že tato ustanovení s obyčejí právními, před prohlášením zákona tohoto plativšími, souhlasí, dokazuje od Palackého (str. 190 n. m. u.) uvedený citát z Wuka Stefanoviče (rječník u Beču 1818 str. 792), vedle něhož starješina dle tehdy v Hercegovině platného práva obyčejového rodinnou obec spravovati, pokladnu rodinnou přechovávat, společnou modlitbu počínati a končiti měl, kdežto členům rodinné obce zase právo příslušelo, jej v případě nehospodářství z hodnosti jeho sesaditi a na místo něho jiného starostu zvoliti.

Jeví se nám teď v slovanských obcích rodinných jak v starém tak i v novém věku dokonalý soulad mezi majetkem odděleným a pospolitým, mezi právem požitkovým a vlastnickým, mezi svobodou jednotlivce a mravní kázní, docílenou podrobením se všech pod svobodně zvolené společné zastupitelstvo, mezi samodělným vývojem individuálnosti a svobodnou ústavně se spravující pospolitostí. Jest-li ekonomické zřízení této povahy povoláno jest, aby v dějiny boje o majetek kdy zasáhlo čili nie, posoudí laskavý čtenář sám. Kdyby kdo ani náhledu Palackého nesdílel, tož musí vůči pramenům právě citovaným přiznati, že o jihoslovanské záduze pravý opak shora citovaných náhledů Steinových platí. Jest toho želeťi hlavně v zájmu vědy, která zasloužilým oceněním přirozených a historických zvláštností, jimiž zřízení majetkové národů slovanských vyniká, plodnějšími úsudky tohoto mezi předáky politické ekonomie vším právem počítaného spisovatele byla by obohacena bývala, nežli docíliti bylo lze mými proti němu mnohem slabšími silami.

⁸³⁾ Viz *Cursus der National- und Socialökonomie* von E. Dühring, Berlin, 1873, str. 330.

⁸⁴⁾ Když za bouřlivé noci lednové saně mé o neosvěcenou záporu mýtní narazily a já v chumelici čekati nucen byl, až se mýtněmu zalíbilo kožich a čapku vyhledati, svítilnu rozžehnouti, otevřítí, peníze přijmouti, pro drobné jíti, dodatí, záporu zvednouti a mne konečně propustiti, napadlo mi v mrzutosti mé, co by asi tomu Čičíkův Selifan řekl, kdyby se mu podobná nehoda přibodila? Zajisté že by nebyval opomenul, svým třem „rozmilým“ zapřaženým spolucestujícím podivení své nad tímto genialním zařízením novodobé politiky berní, dle zvyku svého vysloviti: „Není-liž pravda, moji rozmilí, zdaž to není vskutku šprýmovné? Na mísič aby úhrn poplatků za upotřebení silnice vy-

měřených, mezi dotyčné poplatníky rozvrhli, a rozvržené mezi ně částky s ostatními berněmi jednou za rok od jednoho okresního výběrčího v jedné teplé pisárně vybíratí dali, ustanoví 100 mýtných výběrčích, aby tutéž sumu v bezpečných malých částkách několika-násobně 365krát za rok ve dne i v noci, v bouři i v dešti, v horku i v zimě vybírali, vystavěli jim k tomu 100 mýtných domů, dali udělati 100 mýtných zápor a živí 100 mýtných výběrčích s jejich rodinami! Při této pílí, aby práci, kterou by jeden zastati mohl, celé sto pracovních sil zaměstnávali a jednoduchý k tomu potřebný náklad zstónáobili, na nás, rozmilí, úplně zapomněli. Kdežto z jedné strany spolky pro ochranu zvířat zakládají, páchají z druhé strany trýznění zvířat rok co rok ve velkém, dopouštějíce, aby rok co rok před záporami mýtnými na zapocenyých šíjích vašich a tisíců milých vám soudruhů rozplývaly se ledové sněžinky! Když každoročně najednou obrok ode mne přijímají: nemohli by stejnou zdvořilost prokázati dobrému pánu mému? K čemu ho nutí, aby jim odváděl v několikráte 365 lhůtách to, co by jim rád zaplatil najednou? Proč na vás tři nevloží daň, kterou bych jednou za rok s obrokem svým starostovi donesl, abyste vy, milí soudruhové, s trojkou letíce nemuseli o tuto ošklivou záporu čela si rozbíjeti? Proč dělají mému pánu a všem statkářům okresu našeho daň tuto tak obtížnou, a nenáviděnou, nehledě k finančním obětem, kterých vyžaduje vydržování jednoho sta mýtných a rodin jejich? Jak důležité a obmezenému rozumu našemu nepochopitelné příčiny musely je asi k tomu pohnouti? Avšak Gogola bohužel více není, a proto se více nedozvíme, jak by Selifan své rozmilé o dostatečném důvodu podivuhodného tohoto zjevu na obzoru naší berní politiky poučil. Jinak bych ovšem uveden byl v nemalé rozpaky, kdybych totiž, jsa laskavým čtenářům k pravdě zavázán, jim Selifanovy samorostlé náhledy o tom věrně měl podati.

⁸⁵⁾ Jsou přece v každém okresu cesty a držitelé koní a jest přece jisto, že statkáři jednoho okresu též cest v okresu druhém používají, poněvadž jednotlivé okresy čínskou zdí od sebe odloučeny nejsou; stojí tedy za řeč nepatrné nadřzování jednomu na útraty druhého, zavedena-li bude všeobecná, v podobě přírážky k dani přímé vypsaná daň na vydržování cest? A dejme tomu, že by tato daň výmínečně jednoho majitele koňů citelněji postihla, nežli v určitých případech odváděný poplatek; zdaliž není toto malé zlo zlem prane-patrným v poměru ke škodám, které trpí záporami mýtnými způsobem naznačeným národní hospodářství?

86) Proti těmto národohospodářským výhodám nemají žádné váhy škody, hrozící z převodu veškerých prostředků komunikačních v ruce státu. Hledme je na vzájem porovnatí:

a) Především jest to od dra. Schäffle, tedy nikoliv od odpůrce takového převodu (v jeho díle „Capitalismus und Socialismus,“ Tübingen, 1878, str. 194) vyslovená obava, že pohlcováním velkých ústavů komunikačních ze strany státu hrozí škody, z nešvar byrokratické a centralisační správy vyplývající, pročež jakožto ideál zařízení ústavů komunikačních pokládá zvláštní administrativní a reprezentativní organisaci, která by se skládala z jedné strany z úřednictva správního a služebního, z druhé strany ze zastupitelstev železnic a ostatních ústavů komunikačních dle dobře promyšleného jejich seřazení. Mně se obava jeho odůvodněna býti nezdá, leč za absolutní vlády aneb za lžiústavnosti. Ve státech, v nichž se vskutku ústavně vládne, postará se národní zastupitelstvo, na základě spravedlivého řádu volebního zvolené, o správnou speciální organisaci.

b) Odpůrcové přechodu prostředků komunikačních do rukou státu obávají se, že tím značná část národu upadne v přímou závislost od moci státní, a že by tato onoho poměru klientely zneužití mohla k rozšíření moci vládní na útraty práv lidu. Naproti tomu dlužno uvážiti, že když již obyvatelstvo nezbytně na prostředcích komunikačních záviseti musí, lépe jest, vykonává-li stát toto panství, nežli vykonávají-li je jednotliví soukromníci, jelikož v tomto případě vykořisťování opanovaných jisto jest, v onom případě ale jisto není, že by správa záležitostí komunikačních jednala proti zájmu státu a obyvatelstva jeho, nýbrž moudrým upotřebením moci politické ze strany lidu opak očekávati lze.

c) Obávají se, že od soukromé soutěže za příčinou onoho převodu prostředků komunikačních do rukou státních očekávané výhody rychlosti dopravy a odvahy k podnikům odpadnou. Avšak daleko větší výhody vyplnou národu ze zřetele, který míti bude správa státní na p o v š e c h n é zájmy národohospodářské.

d) Obávají se, že přechodem záležitostí komunikačních do správy státní zařizovány budou dráhy a ústavy komunikační nejen bez ohledu na výnos, nýbrž i na škodu státních financí, slovem: že zařizovány budou prostředky spojovací zcela zbytečné. Avšak obavy tyto jsou spíše odůvodněny u soukromých ústavů komunikačních. Neb za

příčinou od podniků těchto vyžadovaného velikého nákladu a nemožnosti, kapitály v nich umístěné každé chvíli uvolnit může soukromý kapitál účastnit se jich toliko prostředkem velkých společností výdělkových a akciových. Třebas by v nich měla špekulace širší pole, nežli ve správě státní, děje se to přece, jak učí dějiny vzniku největší části podniků obchodních, způsobem nanejvýše stranickým na podporu centralisace majetkové a nanejvýše nespravedlivým donucováním tříd nemajetných, aby ze mzdy své platily od státu zaručené úroky z kapitálů iakto investovaných. Ve správě státní má špekulace vůči podnikům komunikačním též příležitost, osvědčiti se, a sice ze strany zastupitelstva národního, které záležejíc z mužů od správy státní úplně neodvislých, přísnou dohlídkou pečovatí bude o to, aby berné od lidu na cesty a ústavy komunikační vybíranych užíváno bylo vskutku na zvelebení prostředků komunikačních, a aby jich nebylo zneužíváno k děláni a živení železničných králů.

e) Obávají se, že přechod záležitostí veřejné komunikace do správy státní osvědčí se v rukou vlády jakožto vhodný prostředek k fedrování stranických účelů politických nadřžováním jednotlivým místům, jako residenci, neb jednotlivým krajinám, jako na př. těm, které obývány jsou lidem národnosti od vlády protegované. Avšak tytéž vady má system udílení koncesse ústavům soukromým. (Viz již citované dílo Wagnerovo „Finanzwissenschaft“, 1877, I, str. 560.) Ostatně nesmí se přehlednouti, že povoláním nemajetné práce k účastenství ve vládě a zákonodárství tyto vady největším dílem odvráceny budou, jelikož nemajetné pracovníctvo, jak zkušenost učí, v otázkách politických a národnostních z pravidla všude vyznává zásady nejvobodnější.

f) Též bývají vysloveny obavy, že jest stát nejdražším stavi-
telem a závodním, že totiž podniky od státu zakládáné mnohem větších kapitálů základních a těžebních vyžadovati a proto mnohem vyšší sazby míti budou, nežli ústavy soukromé. Avšak korupce úřednictva jest velice řídkou výjimkou; a poněvadž jest státní kontrola velice přísná, tož dílem z této příčiny a dílem též proto, že ve státní službě naděje na povýšení a vyznamenání, jakož i vyhlídka na zabezpečenou pensi výbornými jsou oporami proti pokušení, jest též korupce mnohem větší v podnicích soukromých, nežli veřejných; a kdyby tomu bylo naopak, byly by škody tyto mnohem menší těch,

kterými ohrožují blahodárné rozdělení statků emise a agiotage s akciemi soukromých společností obchodních. (Viz Wagnera n. m. u.)

g) Obávají se, že stát, jakožto moc, které na zvelebení obchodu zvláště záleží, k tomu cíli předsevzatým snížením tarifu, zprotiví se finančním ohledům, vysoké tarify vyžadujícím. Avšak naproti tomu uvážiti třeba, že osvojením si záležitostí komunikačních stát nejlépe s to bude, aby shora odvozené zásady ukládání berní vůči ustanovení sazeb analogicky prováděl, t. j. od trojníkové sazby na suroviny vložené až k nejvyšším sazbám na předměty přepychu a nádhery progressivně vystupoval a tímže i lepšimu rozdělení majetku napomáhal.

s7) To co jsem v poznámce 86 pod a), b), c), e) uvedl, platí též o přechodu veškerého pro úvěr státní nevyhnutelného bankérství ve správu jeho.

Mimo to bylo by lze proti bankérství státnímu namítati škody, které by snadno vzejíti mohly národnímu hospodářství z papírových peněz nuceného oběhu, ježto by stát u velké nouzi sotva odolal pokušení, sáhnouti k tisku bankovek, což nutně vede ke zhoršení valuty a k citelným ztrátám na národních kapitálech.

Naproti tomu upříti nelze, že stát ve velké nouzi finanční obrací se též k bankám soukromým a že v tomto případě ředitelé jejich, vládě zavděčiti se chtějíce, mnohdy i přísahy své porušují. Připomínám jenom banku Amsterodámskou, jež věřitele své roku 1794 překvapila zprávou, že vládě holandské a západního Frieslandu a správě společnosti východoindické více než 10 milionů zlatých tajně zapůjčila. A přece to byli městští úředníci, kteří tehdy ku přání vlády a jiným k vůli přísahu svou porušivše, do pokladen sobě svěřených tak hluboko sáhli, že zpronevěřením tímto banku zničili (viz: „Die Principien des Geld- und Bankwesens“ von Dr. J. L. Tellkampff, Berlin, 1867 str. 113 a 114).

Avšak takovémuto nebezpečí lze ve státní bance předejiti přísným dozorem ze strany zastupitelstva národního spíše nežli v bance soukromé, u níž trestuhodné dorozumění ředitelů a dozorců s těží lze zameziti a snadno jest dlouho zatajiti.

Proti státní bance, ode mne navržené, mohlo by se namítati též nebezpečí, hrozící vládě z odpovědnosti za dobrou správu její, poněvadž

zlořády v bance té se zahlnůdivší vyvolati mohou bouře politické. Avšak i tato obava jest bezdůvodna, mohouc lekati toliko manchestrovce, jejichž ideálem jest vláda, která nevládne. Není než slušno a správně, dohlíželi-li vláda přísně na ústav; jenž dotýká se životních důležitostí národních, a klade-li překážky jeho znemrazení, činíc přítrž jeho zlořádům. A zdaž jest to snadnější, než když vezme správu jeho do vlastních rukou? Mimo to nyní skorem všechny země kulturní mají ústavní vládu a vzato-li jest ministerstvo z většiny, vedle spravedlivého volebního rádu zvolené, měnívá se vláda, aniž by z toho pošla nejmenší škoda království. Ministerstva odstupují a nastupují bez nejmenšího otřesení trůnu.

Důležitější jest námítka, kterou bance ode mne navržené činiti lze proto, že stát výdejem shora zmíněných poukázek neb bankovek snadno zakusiti může, že všechny hotové peníze i veškery stříbrné a zlaté pruty ze země budou vytlačeny, a vypukne-li válka a nastane-li nutnost válku za hranice zanesti, potřebných k tomu peněz bude mu postrádati. Avšak ani tato námítka není podstatna. Neb jsou-li v skutku případy, že stát za tou příčinou, že vývoz jeho menší jest než dovoz, a že země, do níž vyvází, výlučně hotových peněz jakožto platidla užívá, časem s hotovostmi svými, do této země odtékajícími se neshledává (jako na př. Amerika, která z Číny čaj a hedvábí dovážejíc vzdor svým dolům na stříbro bohatým ještě k tomu cíli, aby řiši „slunce a valuty stříbrné“ dlužnou bilanci vyrovnati mohla, za zlato evropské kupovati jest přinucena stříbro americké), nemůže stát, jehož úvěr jinak jest spořádáný, v případě války nikdy přijíti do rozpaku nedostatkem hotových peněz. Neb zlato a stříbro proudí v mincích a prutech po celé zeměkouli a lze jich za nynějších hojných prostředků spojovacích a dopravovacích na dobré směnky snadno a rychle odevšud dostati.

Tak jsou vyvráceny nejdůležitější pochybnosti, které by vzejíti mohly vůči přechodu bankerství státnímu úvěru nevyhnutelného do rukou státních. Kdyby se mi to důvody uvedenými zúplna bylo nepodařilo, tož jest jimi přece dokázáno, že prospěch z tohoto převodu vyplývající daleko předčí nad vady z něho pocházející. Naproti tomu jsem pevně přesvědčen, že soukromá banka, nadaná právem bankovky vydávati, svého hlavního účelu „vydělávati“ nikdy nezapře, nýbrž že agiotagi, z velkých středů peněžních vycházející, střední stav vždy bude decimovati, rozmnožením bankovek a z toho pocházejícím

zdražením všeho zboží veškero úřednictvo na pevné služné odkázané a veškero dělnictvo „železnému“ zákonu o mzdě podrobené, k obmezení výroby donucovati, a stahováním bankovek a z toho pocházejícím vážnutím obchodu k obmezení výroby přidržovati, z krátka že bude vždy peněžné a obchodní krise zaviňovati, aby v kalné vodě snáze lovití mohla.

Tohoto sobeckého centralisaci majetkovou podporujícího snažení bude banka ode mne navržená prosta, pročež mám přechod bankéřství, státnímu úvěru nevyhnutelného, ve správu státní pouze za otázku času.

⁸⁸⁾ Kdežto banka francouzská dle výroční zprávy z roku 1881 tuzemských směnek za 11.374 milionů franků v 9.830.000 kusech eskomptovala, z nichž jedna směnka průměrně 1157 franků obušela a čtvrtý díl z cenných papírů na 10 až 100 franků znějících záležel, bylo v téže lhůtě od rakousko-uherské banky tuzemských směnek za 646, 648, 687 zlatých v 464.156 kusech eskomptováno. Číslice tyto dokazují, že první říšský ústav peněžný malému živnostnictvu naprosto jest nepřístupný.

⁸⁹⁾ Pokladničné záležitosti anglických financí obstarává anglická banka. Ve Francii vedou běžný účet pokladničního úvěru receveurs généraux, kteří vybírání daní obstarávají, jakožto zvláštní podnikatelstvo, hotovosti pokladní až do odvedení levně zúrokuje a berničnou touto správou velice se obohacuje. Pro případ dávají státu zálohy na nejbližší lhůtu daní, směnky na řád finanční vystavuje a bance francouzské k eskomptování je předkládající (viz „Finanzwissenschaft von L. von Stein,“ Leipzig, 1878, str. 392. a 393.)

⁹⁰⁾ Též „laisser faire et laisser passer, le monde va de lui-même“ zní okřídlené slovo, vyjádřující pravidlo nezakročování ze strany státu do vývoje národního hospodářství, jehož původ jest neznámý a dle Wagnera (Lehrbuch der politischen Oekonomie. Leipzig und Heidelberg, 1879, I. str. 231, pozn. 13.) od fysiokrata Gournaya aneb i od odpůrců Colbertské politiky sazeb pocházeti může.

⁹¹⁾ Budoucí toto zřízení majetkové počíná již ujímati se; především v Evropě, a sice v království srbském, jehož obecný řád soudní (§. 471, doplněný zákonem ze dne 24. prosince 1873 sbírky zákonů XXVI. str. 14) ustanovuje, že pro každého poplatníka státního, jenž hlavně žíví se rolnictvím pět jiter půdy polní, jitra po 1600 čtv. sáhů počítáno (buďsi pozemek ten holý neb zalesněný, buďsi vysázen stromovím neb vinnou révou) s nacházejícími se na

něm plodinami, pak jeho příbytek s přínáležející k němu výstavností s jedním jitem polní půdy (1600 čtv. sáhů) jakožto domovina, domovnost neb rodinný statek z exekuce jsou vyňaty. Taktéž jest po homesteadlaws (po zákonech domovských) Spojených států severoamerických rolnický statek 40 až 200 akrů výměry neb 300 až 5000 dolarů ceny a městský pozemek rozsáhlosti $\frac{1}{4}$ až 1 akru aneb 300 až 5000 dolarů ceny od všelikého vedení práva osvobozen. Za těmito opravami společenskými pokulhává anglický selské statky pozemkové vyvazovací Dekhanský zákon ze dne 29. října 1879 (v §. 22), stanovící, že selský pozemek od exekučního zájmu a prodeje jest osvobozen, vyjma případ, že byl výslovně v zástavu dán za splatnost pohledávky, rozsudkem přisouzené a exekvované (Stein str. 250, 270 a 278—281 n. m. u.).

⁹²⁾ Tak jest v Srbsku a ve Spojených státech severoamerických dle pramenů v předešlé poznámce citovaných pozemek od rodiny na něm usazelé užívány až do výše existenčního minima chráněn proti možnosti postoupení neb zadání z volné ruky.

⁹³⁾ Z návrhu toho viděti lze, že nejsem zásadním odpůrcem svěřenství, což by bylo lze souditi z mých námitek proti neobmezené centralisaci majetkové. Jsem jenom proti hromadění statků svěřenských v jedné ruce; avšak jsem pro rozšíření tohoto majetkového zřízení pro každé existenční minimum majetku pozemkového. Jsem proti vzrůstu svěřenství do výšky a pro rozkládání jejich do šířky.

⁹⁴⁾ Podobně stanoví vedle pramenů v poznámce 91. citovaných zákony domovské ve Spojených státech severoamerických, že privilej existenčnímu minimu venkovského majetku pozemkového propůjčený po smrti manžele na matku a později na děti přechází.

⁹⁵⁾ Srovnej „die Wirthschaft des Menschengeschlechtes von Julius Fröbel,“ Leipzig, 1874, II. str. 204. Zvláště pak třeba poukázati na výborný spis nadepsaný „Die gewerbliche Bildungsfrage und der industrielle Rückgang von Dr. Carl Bücher in den pädagogischen Studien von Dr. Wilhelm Rein,“ kde veledůležitá tato otázka praktického života živnostenského v souvislosti s otázkou všeobecného vzdělání velmi důkladně jest rozebrána. Na místě nauky v dílně poukázáno jest na náučnou dílnu jakožto na živnostenskou školu budoucnosti, a trefné analogické porovnání učiněno mezi ní a seminářem universitním. Spis tento přispívá kritikou, provedením a návrhy opravními nemálo k rozluštění otázky sociální.

96) Vedle pramenů v poznámce 91. uvedených zaujímají Spojené státy a Srbsko, co týče se ochrany malého majetku proti převaze kapitálů peněžních, první místo. Ve Spojených státech jest movitý majetek rozmanitých avšak 2000 dolarů nepřevyšujících hodnot z exekuce vyňat; v Srbsku z ní vyňaty jsou následující statky rolnické: pluh, vůz, dva voly, neb dva tažní koně, motyka, sekera, kosa a pro dlužníka, rodinu a dobytek jeho k nejbližší úrodě potřebná potrava a píce.

97) Státní monopol pojišťování má za škodlivý již k vůli nebezpečí, že by se za správy státní pojišťování nad cenu s tíží kontrolovati dalo, jakož i k vůli nemožnosti rozdělování nebezpečí, které s hromadným pojišťováním u jednoho ústavu jest spojeno. V obojím ohledu jest soutěž solidních pojišťoven soukromých žádoucí, poněvadž z totožného zájmu všech pojišťoven, pojišťování nad cenu se vystříhati, zlořád tento tím spíše bude odkrýván, čím větší jest počet vedle sebe pracujících jednatelství; a jelikož i risiko tím lépe lze rozdělit, čím více zahraničních pojišťoven soukromých na tomtéž území konkuruje s tuzemskými a s pojišťovnou státní.

98) Srovnej oddíl o spravedlivém rozdělení moci politické k odstranění centralisace majetku strojené.

99) Neboť dle zásad v části II. B. a) i b) rozpravy této odvozených boj o majetek za nedostatku možnosti jmění nabývati přechází v boj proti majetku. Mimo to učí statistika, že nedostatek existenciálního minima jest bohatým zdrojem nemocí, zvláště tyfusu osutinového (z hladu) a jiných chorob, brzy smrti končících a že s rostoucí úmrtností tříd nemajetných též roste vždy úmrtnost v třídách majetných.

100) Tato okolnost zavdala příčinu k zavedení svěření.

101) Viz: „Cursus der National- und Socialökonomie von E. Dühring,“ Berlin, str. 401.

102) Rozvrh statků v předměty výroby a spotřeby a vyjmutí oněch z práva vlastnického nelze po zdání mém provésti; neb kde jest meze výroby a spotřeby?

103) Tím vyhoví se ohledům, které pospolitost má na vznikání a množení individualit, a dosažen bude cíl, jenž skrz podivinské fantasmie Fourierovy jakožto jediný utěšený světlý bod prosvítá, k čemuž ale tento utopista, v šílenství gravitace blouznící, vědeckého vzdělání postrádající a v logickém myšlení necvičený, nedospěl.

¹⁰⁴⁾ Viz Dra. L. ze Steinů „Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft,“ Stuttgart, 1881, str. 27 a 45.

¹⁰⁵⁾ Srovnej poznámku 8.

¹⁰⁶⁾ To jest tak zvaná theorie okupační dle L. 3. D. XLI. 1. „Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.“ Zaměňuje jeden ze způsobů nabytí vlastnictví s jeho principem.

¹⁰⁷⁾ T. j. tak zvaná theorie pracovní. Srovnej: „Proudhon: Philosophie de la misère, II. c. 11. §. 2. Locke: Two treatises of civil government II. Ch. 5 a Bastiat: Harmonies économiques, chap. 8. a 9. Těz tato theorie zaměňuje princip neboli vnitřní oprávněnost práva vlastnického s jednou ze dvou hlavních kategorií historického jeho původu, které jsou, jak známo, násilí a práce.

¹⁰⁸⁾ To jest tak zvaná theorie smluvní.

¹⁰⁹⁾ To jest tak zvaná theorie uznávací, od A. Wagnera legální zvaná. Srovnej: „De l' esprit des loix par Montesquieu“ tome II. livre 26. chap. 15: „Comme les hommes ont renoncé á leur independance naturelle pour vivre sous des lois politiques ils ont renoncé á la communauté naturelle des biens pour vivre sous des lois civiles. Ces premières leur acquièrent la liberté, les secondes la propriété.“ Těto theorie přidržel se těz A. Wagner.

¹¹⁰⁾ Přeludem jest domněnka, že v uznání ze strany pospolitosti vězí princip práva vlastnického. Mýšlenka, že by pánovo právo vlastnické zakládalo se na uznání ze strany otroka, jest nesmyslem. Otažme se jen nemajetných, a zajisté nebude jednoho z nich, jenž by bez právního doucení trapný svůj nedostatek vlastnictví za oprávněný uznal!

¹¹¹⁾ Odvolávám se v tomto ohledu na klassické svědectví Jheringovo, jenž opíraje se o l. 8. Cod. de omni agro (11. 58), pusté pozemky vzdělavateli přisuzující, a o l. 1. Cod. de metallariis (11. 6), od vlastníků opustěné poklady zemské tomu odevzdávající, kdo kutiti a zajeviti hodlá, a na l. 14. §. 5. de relig. (11. 7), kde poslední porážení, vedle něhož cenné papíry a skvosty zůstavitelovy zrušeny býti mají, za neplatné jest prohlášeno, k úsudku dospěl, že pravda není, jakoby vlastnictví dle idey své svrchovanou volnost s předměty jeho nakládati v sobě zahrnovalo. („Der Zweck im Recht von Rudolf von Jhering,“ Leipzig, 1877, I, str. 507—510). Srovnej těz: „Grundriss für Vorlesungen über Nationalökonomie von Dr. Adolf Held,“ Bonn, 1878, str. 12.

¹¹²⁾ V této své sociální působnosti souvisí právo dědické se soukromým právem vlastnickým rovněž tak jako ve vývoji svém historickém. Se stanoviska vědy právnické jest právem od soukromého práva vlastnického úplně rozdílným, samostatným, absolutním. Se stanoviska pozitivního práva jest samostatným ústavem soukromoprávním.

¹¹³⁾ Ve smyslu neprávnickém počítají též nehmotné věci mezi předměty vlastnictví; zejména právo autorské (spisovatelské a nakladatelské), které za novodobou kategorií práva vlastnického považované duševním právem vlastnickým se nazývá. Názvu tomu slouží za základ názor, vedle něhož za doby soudního řízení vrchnostenského (patrimoniálního) též soudnictví za předmět vlastnického práva pozemkového bylo považováno. Autor, buď skladatel neb spisovatel, má právo vlastnické k původnímu svému rukopisu a výrobkům průmyslným a uměleckým od něho původně zhotoveným; nikoliv ale k původním svým ideám. Z toho však nenásleduje, že by se musely tyto spokojiti s menší ochranou právní, nežli ony! Neb jakožto síly výrobní jsou pro pospolitost nesrovnale vyšší ceny, nežli zpeněžení jejich jednotlivými výkony vědeckými a uměleckými. Avšak tak zaslouženému ocenění právo autorské daleko se ještě netěší. Kdežto věcné právo vlastnické časem a místem jest neobmezené; jest autorské právo vlastnické v obojím směru velmi obmezeno. Obmezené toto využitkování původních ideí jest za nynějšího zřízení hospodářského neodčinitelným zlem, jelikož by jinak buď zájmy autorstva, buď zájmy spotřebitelstva ohroženy byly. Po zavedení shora ode mne zmíněných budoucích řádů hospodářských budou i původní idey téže právní ochraně se těšiti, kterou již dnes hmotné jejich plody požívají, a autorstvo takovouto právní ochranou nadané nepůjde jako nyní hledat peníze kapitalistů, nýbrž tyto budou vyhledávati práci autorstva, poněvadž nic lákavějšího pro kapitalisty, jako podniky, kde idee ve zlato proměnití možno; právo duševní uvede vládu práce nad kapitálem ve skutek.

¹¹⁴⁾ Jsem s tímto pokud mi známo samojediným odvozením práva vlastnického nejbližše náhledu Stahlovu, Hegelovu a Bluntschliovu. Dle Stahla „Rechtsphilosophie“ II, str. 351) jest „vlastnictví hmotou zjevení se individuálnosti lidské.“ Dle Hegela „Rechtsphilosophie,“ §. 44, jest vlastnictví prostředkem opatření sobě obor pro zevnější svobodu. Dle Bluntschliho „Allgemeines Staatsrecht,“ München, 1851,

str. 119, jest vlastnictví „rozšířením tělesní bytosti individua;“ „když vědomí oprávněné vlády osoby nad věcí k držbě přikročilo,“ povstalo prý vlastnictví.

Zvláště důkladné vyličení teorií, soukromé vlastnictví odvozujících, spolu s dobrou jejich kritikou podává Wagnerovo dílo „Lehrbuch der politischen Oekonomie“ Leipzig und Heidelberg, 1879, I, str. 535 až 575.

¹¹²⁾ „Idea vlastnictví nemůže nic v sobě zahrnovati, co by se protivilo myšlence pospolitosti.“ (Jhering str. 511 n. m. u.)

¹¹³⁾ Nikdy však nebude lze odstraniti právo vlastnické a na něm založené právo dědické. Dobře znající v nynějším národním hospodářství platné právo silnějšího vynasnažují se sice socialisté a komunisté boji o majetek dáti nepřirozený směr boje proti majetku, a hledí zrušením práva vlastnického a dědického nemajetným k majetku dopomoci. Avšak náhled jejich jest ovocem klamného úsudku. Poněvadž novodobé podnikatelství majetek nezbytně potřebuje, má majetku nevyhnutelná ochrana ze strany práva vlastnického býti odstraněna? Nikoliv! Proto nikoliv proti právu vlastnickému třeba útoky namířiti, nýbrž proti skutečným překážkám všeobecné přístupnosti k prostředkům, kterými lze majetek nabývatí.

To bude též úlohou budoucích pokolení; úlohou tou není boj proti právu vlastnickému, nýbrž boj o majetek.

¹¹⁷⁾ Slovo praedium, pozemek, odvozuje Říman od praeda koříš. A v skutku lze všude v dějinách dokázati, že tvary vlastnictví, k pozemkům se vztahujícího, nebyly ovocem práce, nýbrž účinkem podmanění a nadvlády silnějších nad slabšími.

¹¹⁸⁾ Viz „Geist des römischen Rechtes von Jhering,“ L. I. str. 105.

¹¹⁹⁾ „Prvotní zákon lidský jest život, to jest vývoj sil tělesných i duševních“ („Nationalökonomie von D. Heinrich Contzen,“ Leipzig, 1879, str. 450.).

¹²⁰⁾ Neb obětavost jednotlivých privilegovaných osobností, jež v assemblee nationale, památné noci 4. srpna 1789 zrušení lenních dávek a robot navrhovaly, byla asi skutkem od proudu velikolepých událostí vynuceným.

¹²¹⁾ Viz „Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft von Dr. L. v. Stein,“ Stuttgart, 1881, str. 98.

¹²²⁾ Zamílovaná myšlenka Proudhonova, obsahující zvláštní použití od něho zastávaného všeobecného zákona vzájemnosti služeb. Viz E. Dr. Dühringa „Die kritische Grundlegung der Nationalökonomie und des Socialismus,“ Leipzig, 1879, str. 464, jenž idey Proudhonovy o tomže předmětu uvážív, odůvodněnou pochybnost vyslovil, zdali obraznost tohoto socialisty na zřeteli měla nepatrnost úroků čili nutnost úplného jejich odstranění.

¹²³⁾ To jest podíl, jenž jakožto sazba procentová z každého sta zapůjčeného obnosu věřiteli zákonem jest povolen.

¹²⁴⁾ Srovnej „Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft von L. v. Stein,“ str. 9.

¹²⁵⁾ Viz: „Handbuch der vergleichenden Statistik von G. F. Kolb,“ Leipzig, 1879, str. 436, jenž odvolává se na čísla roku 1812 vykázaná, tento počet obyvatelstva úhrnem 360,279,597 v pochybnost vzal. Dr. Hermann Adalbert Daniel cení ho ve svém illustrovaném učebníku zeměpisném (Leipzig, 1881, str. 230.) na 405 milionů v celé Číně.

¹²⁶⁾ Srovnej soustavu mou v Praze, 1869, str. 170.

¹²⁷⁾ To jest v řadě, ve které podíl (kvotient) vždy dvou po sobě jdoucích členů s předcházejícím dělitelem porovnaný vždy jest číslem stálým. Tak jest řada 1, 2, 4, 8, 16 vzestupnou a řada 1, $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, sestupnou geometrickou progressí.

¹²⁸⁾ To jest v řadě, ve které rozdíl (difference) vždy dvoů po sobě jdoucích členů s předcházejícím jakožto menšítelem (subtrahendem) porovnaný jest číslem stálým. Tak jest řada 1, 3, 5, 7, 9 vzestupná a 9, 7, 5, 3, 1 sestupná arithmetická progresse.

¹²⁹⁾ Differenci progresse jest rozdíl po sobě jdoucích dvou sousedních členů arithmetické progresse, tedy v našem shora postaveném schematu + 2, progresse vzestupné, a — 2 progresse sestupné.

¹³⁰⁾ Uvážíme-li, že pracovní síly a, b, c, d, e ve všech svých možných kombinacích členy jsou živé a měnivé ($a' b' c' d' e' a'' b'' c'' d'' e'' \dots a^n b^n c^n d^n e^n$), dá se mysliti do nekonečna postupující řada vždy nových kombinací spojených sil pracovních.

¹³¹⁾ Tak zaujímá Britansko co do množství spotřeby některých nejdůležitějších potravin, a sice obilí, masa, soli, cukru a čaje mezi evropskými kulturními státy první místo. Dle M. Blocka „Statistique de la France,“ II., 394, obnáší průměrně

jednoroční spotřeba jedné hlavy	v Britansku	v Rakousku
obilí v hektolitrech	1,80	0,77
masa v kilogramech	39,04	20,—
soli "	26,60	8,30
cukru "	17,40	2,50
čaje v gramech	1680,—	6,—

(„Lehr- und Handbuch der Statistik von Dr. Max. Haushofer,“ Wien, 1882, str. 361—363.) Ačkoliv při výborné této výživě anglického a irského obyvatelstva roční přírůstek lidnatosti

od 1821—1831	průměrně 1,40‰,
od 1831—1841	" 1,07‰,
od 1841—1851	" 0,23‰,
od 1851—1861	" 0,99‰,
od 1861—1878	" 0,92‰

tam obnášel (Haushofer, str. 119 n. m. u.), a počet jeho od roku 1801 až 1877 z 16,237.300 na 33,444.449 vzrostl, potřebovalo, nehledíc ke stěhování se Irčanů za hranice za těchto nejprůzlivějších okolností skorem 76 let k svému zdvojnásobení, a vyžadovalo by množíc se toliko v poměru jako bylo v době od 1841—1851 (dle Wappä'a 302 let, aby se jenom jednou zdvojnásobilo (Haushofer str. 118 n. m. u.). Kdyby tedy v Britansku veškerá spotřeba potravin nynějšího množství jejich nepřekročila, uplynulo by přece mnoho století, nežli by synové Albiona spokojiti se museli odměrkou, na kterouž jsme odkázáni my v Rakousku; a pak by v skutku ještě nezemřeli hladem.

¹³²⁾ To jest stálý podíl geometrické progresse, tedy v schematu ode mne shora upotřebeném 2 pro vzestupnou a $\frac{1}{2}$ pro sestupnou progressi.

¹³³⁾ Srovnej „Empirickou psychologii Dra. Josefa Dasticha,“ v Praze, 1867, §. 20 a mou soustavu, v Praze, 1869, str. 411 a 412.

¹³⁴⁾ Účinek toho jest značné úzké čelo, což při obyčejné vy-sloveném (daleko nad 68‰ od Welckera změřeného trojuhelníku vy-vinutém) prognatismu lebky černochovy dává spodní části hlavy jeho podobu tlamy a tvar tento lebky jeho mnohem nižší stupeň nadání duševního prozrazuje, nežli Číňané, Tungusi, Eskimáci a ostatní kme-nové dolichocephalů prognathů.

135) Náhled tento podporují ještě následující okolnosti a úvahy.

a) Lidnatost vysoce vzdělané Francie pohybuje se postupem opozdovacím. Vzrůst její obnášel

v době	1821—1831 :	0.67 ^{9/10} ,
"	1831—1841 :	0.50 ^{9/10} ,
"	1841—1851 :	0.44 ^{9/10} ,
"	1851—1856 :	0.14 ^{9/10} ,
"	1860—1876 :	0.23 ^{9/10} ,

tak že Francie již tam dospěla, kde bude brzy lidnatosti její ubývati („Movimento dello stato civile anni 1862—1878,“ Rom, 1880, „Lehr- und Handbuch der Statistik von Dr. Max. Haushofer“ Wien, 1882, str. 119). Naproti tomu obnášelo rozmnožení obyvatelstva polského na Rusi a obyvatelstva srbského

od roku 1858—1877 :	1,95 ^{9/10} ,
od roku 1834—1859 :	1,92 ^{9/10} ,
od roku 1859—1878 :	1,19 ^{9/10} ,

(Haushofer, str. 120 n. m. u.).

b) V Rakousku přišlo v letech 1865—1877 ve východní méně vzdělané polovici říše, totiž v Uhrách, na 100 obyvatelů průměrně ročně 4,18 a v Chorvátsku a Slavonsku v letech 1870—1878 4,41 porodů, a v západní kulturní polovici bylo jich v letech 1865—1878 na 100 obyvatelů průměrně ročně 3,38, v evropském Rusku v letech 1867—1875 průměrně ročně 4,95; naproti tomu v německé říši v letech 1872—1878 průměrně ročně 3,98, v Anglicku a Walesu 1865—1878 3,56, v Belgii 3,21, ve Švédsku 3,04 a ve Francii (1865—1877) docela jenom 2,58. Srovnej Haushofer (str. 123 n. m. u.), dle jehož počtu (str. 126 n. m. u.) následující země co do čísla narozených v době 1862—1878 po sobě jdou :

1ní místo zaujímá	Srbsko	se	4,30	narozených
2hé	" "	Uhersko	"	4,18 "
3tí	" "	Německo	"	3,98 "
4té místo zaujímá	záp. polovice	Rakouska	se	3,88 narozených
5té místo zaujímá	Italie	se	3,70	narozených
6té	" "	Španělsko	"	3,57 "
7mé	" "	Nizozemsko	"	3,56 "
8mé	" "	Belgie	se	3,21 "
9té	" "	Norvežsko	"	3,05 "
10té	" "	Švédsko	"	3,04 "

11té místo zaujímá	Řecko	se	2,88	narozených
12té	"	Francie	"	2,58

Vyloučíme-li z obrazce tohoto Španěly a vzdor značnému úspěchu ve všech odvětvích literatury jejich též Norvézsko a Švédsko, a vzdor znamenitým pokrokům v národním vzdělání i Řecko, zbývá osmero zemí, v nichž s rostoucí vzdělaností číslo novorozených nápadně klesá.

c) Výtečný statistik Engel dokázal v Statistische Mittheilungen aus dem Königreiche Sachsen „Die Bewegung der Bevölkerung“. Dresden, 1852, menší plodivost měst nežli vesnic; v Bavorsku jest dle Hermanna („Die Bewegung der Bevölkerung im Königreiche Bayern,“ herausgegeben vom kgl. statistischen Bureau München, 1863, str. 89) plodivost měšťanek aspoň o $\frac{1}{3}$ menší než vesničanek (Haushofer str. 129 a 130 n. m. u.). Že Haushofer naproti tomu uvádí, že jinde opaku toho spozorováno a (str. 131 n. m. u.) zvláště číslo novorozených celých zemí s číslem tím v nejznamenitějších (ponejvíce hlavních) městech porovnáváje, číslo novorozených v Mnichově, Budapešti, Paříži, Stockholmě, Christianii, Haagu a Rotterdamu větší nachází, než v celých zemích, v nichž města tato leží, tož třeba dále uvážiti, že číslo novorozených v Berlíně, Drážďanech, Stuttgartu, Vídni, Londýně, Římě, Neapoli, Palermu, Milánu, Petrohradě a v Moskvě mnohem menší jest, nežli zemí, v nichž města tato leží, a že tedy vlastní Haushoferova data pravidlo od Engla a Hermanna pozorované rozhodně více zvsobecňují nežli obmezují. Že ale města co do pěstování věd a umění a co do jemnosti mravů daleko nad venkov předčí, netřeba šfe dokazovati.

d) Konečně nesmíme podceňovati účinek mravnosti na hojnost porodů a musíme se nadíti od člověčenstva aspoň tolik rozumu, že postupem vzdělanosti čím dále tím více ovládati bude číslo novorozených, a že najde cest a prostředků, aby nevysílalo dětí do světa, které by bezpečně smrti hladem musely podlehnouti.

¹³⁶⁾ Viz „Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Socialismus von Dr. E. Dühring,“ Leipzig, 1879, str. 398 a 399.

¹³⁷⁾ Zákonem Malthusským vrozumívám v díle, roku 1798 od Malthusa vydaném „Essay on the principles of population“ tvrzenou, avšak nedokázanou shora již vyloženou větu, že lidnatost, myslíme-li si vzrůst její beze všech překážek, za každých 25 let se zdvojnásobuje, a proto asi v geometrické progressi stoupá. Náhled tento jest již proto klamný, poněvadž obyvatelstvo každé země nanejvýše tře-

tinou dílem z osob plodných a nejméně dvěma třetinami z osob pouze vymírajících záležit. a proto za průměrného počtu 4 dítek na rodinu průměrně asi v 50 letech se zdvojnásobuje. Tak potřebovalo Anglicko a Irsko, jak jsem v poznámce 131 vyložil, skorem 76 let k zdvojnásobení obyvatelstva svého. Naproti tomu vzrostl ovšem počet obyvatelstva Spojených států severoamerických z 9,638.131 roku 1820 na 38,925.598 roku 1870, což ovšem s ohledem na 9,512.620 cizinců v této 50leté době přistěhovaných (ve kterémžto počtu ovšem vpočítáni jsou i odcestovavší a navrátilví se obyvatelé domácí) jest 3.012 násobný počet obyvatelstva z roku 1820 (viz Kolb str. 203, 387 a 388 n. m. u.). Avšak to jest jediná známá výjimka z onoho pravidla. Náhled Malthussův jest pak též z té příčiny nesprávný, poněvadž s pokrokem věd a umění zdokonaluje se práce, kterou podmaňuje si člověčenstvo přírodu, a poněvadž se zdokonalením práce, na dobývání plodin zemských vynakládané, do jisté míry zvyšuje se též její úroda, která třeba by se dle čísla určití nedala, přece bez překážek rostoucí sto jest zásobu lidských potravin tak hojně rozmnožití, že množení to daleko předčí nad množení lidstva bez překážek pokračující.

Nebo co jest množení lidstva, které bez překážek pokračující, v nejprůzračnějším případě v 50 letech se ztrojnásobuje, proti ohromnému nakupení plodin polních, které bez překážek se rozmnožující v jediném roce se zdvoj- až stonásobují? A bez překážek nutno si plodivost přírody v tomto porovnání mysliti, poněvadž by bylo nelogické porovnávatí číslo přibývání lidnatosti bez překážek pojaté s číslem přibývání potravin s překážkami zápasícího. Mimo to spočívá Malthusova zásada na fikci, že přibývání lidnatosti nemá překážek přirozených, t. j. v soustavě všehomíra spočívajících, a dle zákonů jeho řádně a pravidelně na ní účinkujících (on počítal toliko s překážkami mimořádnými, jako s nemocemi, epidemiemi, morem a válkou); a má proto pro vědu podobnou cenu, (tedy ovšem též cenu) jako Julia Vernea cesta kolem měsíce aneb procházka jeho světem slunečním. Neb to právě rozhoduje, že není vzrůstu lidnatosti bez překážek, nechť pocházejí z fyziologické povahy člověka, aneb z fysicko-mathematických poměrů oběžnice naší, tak že všechny úsudky z opácné hypotese odvozené aspoň pro přítomnou dobu praktické ceny postrádají. (Srovnej vyvrácení nauky Malthusovy v soustavě mé, v Praze 1869, str. 401 až 412 n. m. u.)

¹³⁸⁾ Rajský život, všech strastí prostý a od utopistů žádaný, jest na naší zeměkouli nemožný; neb zákony přirozené i mravní ukládají člověku věčný boj, — boj o majetek.